

arkeologi

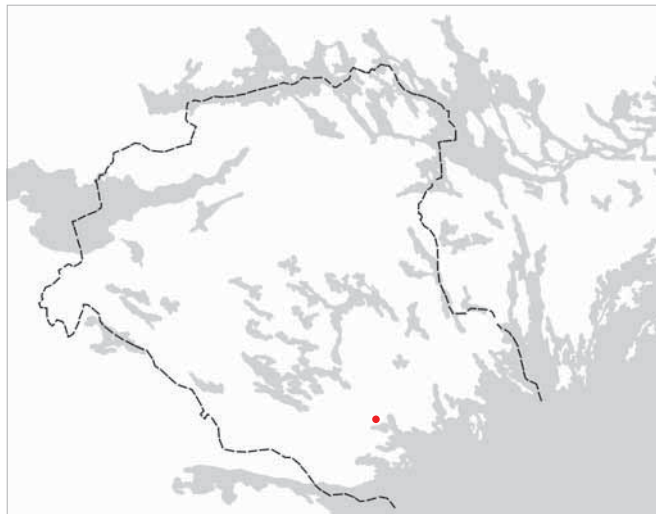
Arkeologisk förundersökning

Gravar & boplats

Bronsålder - Järnålder

Fornlämning Helgona 15:1-3 & 16:1, Stenbro 1:8, Helgona socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län.

Ingeborg Svensson

En del av
Landstinget Sörmland

Arkeologiska meddelanden 2011:03

Arkeologisk förundersökning

Gravar & boplats

Bronsålder - Järnålder

Fornlämning Helgona 15:1-3 & 16:1, Stenbro 1:8, Helgona socken,
Nyköpings kommun, Södermanlands län.

Ingeborg Svensson

ARKEOLOGISKA MEDDELANDEN 2011

© 2011 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkeologi@dll.se

Grafisk form och layout: Lars Norberg.
Omslag och inlaga är reproducerad vid Sörmlands museum.
Kart- och ritmaterial: Ingeborg Svensson
Omslagsbild: Södermanlands län. Undersökningsområdets geografiska läge markerat med röd punkt.

Där inget annat anges har den digitala Fastighetskartan, respektive Gröna kartan (GSD) för Södermanlands län använts som underlag.

Allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01672.

Nyköping 2011

ISSN 1402-9650

Innehåll

Utgångspunkt 5

Tidigare undersökningar

Syfte och metod 5

Syfte

Metod

Landskap 6

Natur

Kultur

Resultat Helgona 15:1-3 9

Områdesbeskrivning

Gravar

Skärvstenshög

Boplatzanläggningar

Datering

Utvärdering

Resultat Helgona 16:1 16

Sammanfattning 17

Referenser 17

Administrativa uppgifter 18

Bilagor 19

1. Anläggningsbeskrivningar Helgona 15:1-3
2. Anläggningsbeskrivningar & planritningar Helgona 15:1-3
3. Fyndregister Helgona 15:1-3
4. Schaktbeskrivningar Helgona 15:1-3
5. Schaktbeskrivningar Helgona 16:1

Figur 1. Översiktskarta över Södermanlands län med kommuner, större orter, vägar och angränsande län. Undersökningsområdets geografiska belägenhet är markerat med röd kontur. Skala 1:800 000.

Utgångspunkt

Sörmlands museum har under perioden 061003-061011 utfört en arkeologisk förundersökning av fornlämningarna Helgona 15:1-3 & 16:1. Fornlämningarna är belägna inom fastigheten Stenbro 1:8, Helgona socken, Nyköpings kommun i Södermanlands län (figur 2 & 3).

Den arkeologiska förundersökningen utfördes med anledning av att Nyköpings kommun avsåg att detaljplanlägga ett område vid Stenbro för bostadsbebyggelse. Inom planområdet finns ett antal fornlämningar, varav Helgona 15:1-3 & 16:1 skulle komma att påverkas av planerade markarbeten. Fornlämningarna utgjordes enligt FMIS av gravar i form av tre stensättningar, varav en osäker, (Helgona 15:1-3) och en skärvstenshög (Helgona 16:1).

Fornlämningarna utgör en del av en större fornlämningsmiljö vilken splittrats genom tidigare byggnationer under 1900-talet. Genom den aktuella exploateringen ansåg länsstyrelsen att Helgona 15:1-3 även riskerade att förlora sitt sammanhang med den närbelägna fornlämningsmiljön som finns bevarad i ett större naturområde österut. Länsstyrelsen bedömde därför att gravarna inte kunde bevaras på ett meningsfullt sätt, varför de borde omfattas av en särskild undersökning inför exploateringen. Vad det gällde Helgona 16:1, som ligger inom den östra delen av planområdet, var ambitionen att bebyggelsen och nya vägar skulle anpassas till den fornlämningsmiljö där Helgona 16:1 ingår (se figur 4).

Helgona 15:1-3 & 16:1 är belägna öster om bostadsområdet Oxbacken, cirka två kilometer norr om centrala Nyköping. Fornlämningarna ligger på krönpartier av mindre moränförhöjningar på nivåer mellan 20 och 30 meter över havet.

Beslut i ärendet är fattat av länsstyrelsen i Södermanlands län enligt 2 kap 13§, Lagen (1988:950) om kulturminnen mm (1st dnr 431-7183-2006). Ansvarig för kostnaden var Nyköpings kommun.

Projektledare samt fält- och rapportansvarig var Ingeborg Svensson. I fältarbetet deltog även Patrik Gustafsson, Lars Norberg & Björn Pettersson. Samtliga är verksamma som arkeologer vid Sörmlands museum.

Syfte & metod

Syfte

Syftet med den arkeologiska förundersökningen av fornlämning *Helgona 16:1* var att avgränsa fornlämningen inom det av länsstyrelsens angivna undersökningsområdet.

Syftet med den arkeologiska förundersökningen av fornlämning *Helgona 15:1-3* var att fastställa utbredning, karaktär och datering. Resultatet skulle utgöra grund för inriktning av och kostnadsberäkning för en eventuell särskild undersökning.

En övergripande målsättning var att den arkeologiska förundersökningen om möjligt skulle klargöra om potential fanns för att besvara frågor angående fornlämningarnas inbördes relation och funktion. Den arkeologiska förundersökningen skulle även bilda ett tillfredsställande underlag för länsstyrelsens vidare handläggning av ärendet.

Med utgångspunkt i ovan redovisade syften formulerades ett par grundläggande frågeställningar:

- Finns det fler anläggningar inom den aktuella exploateringsytan?
- Vilka typer av anläggningar finns eventuellt representerade?
- Vilken eller vilka tidsperioder omfattar eventuella anläggningar?

Metod

Helgona 15:1-3

Innan den arkeologiska förundersökningen tog sin början, röjdes och avverkades området från sly och mindre träd. Löv och ris krattades därefter bort inom ett större område på den mindre moränförhöjningen. Syftet var att om möjligt kunna urskilja stensättningar i form av flacka förhöjningar i området.

Helgona 15:2 & 15:3 och ett antal iakttagna förhöjningar i området torvades sedan delvis av för hand och de avtorvade ytorna finrensades. Syftet var att bestämma lämningarnas karaktär och att skapa ett underlag inför bedömning samt inriktning och kostnad för en särskild undersökning av fornlämningarna.

Därefter öppnades sökschakt med hjälp av grävmaskin. Syftet med sökschakten var att fastställa fornlämningarnas rumsliga utbredning samt att bestämma deras karaktär och innehåll. Sökschakten rensades för hand och påträffade fynd och anläggningar markerades ut. De stenpackningar som påträffades vid avtorvningen samt vid sökschaktningen beskrevs i text och ritades i plan på ritfilm i skala 1:20 och 1:50.

Ett antal anläggningar som framkom vid sökschaktningen undersöktes till hälften för hand. Syftet var att bestämma deras karaktär och innehåll. Undersökta anläggningar beskrevs i text och ritades på ritfilm i plan och profil i skala 1:20. Två stycken 0,5 x 0,5 meter stora rutor grävdes för hand i ett påträffat kulturlager. Syftet med rutgrävningen var att få en uppfattning om stratigrafi och fyndinnehåll.

Samtliga sökschakt, anläggningar, konstruktioner och fynd mättes in digitalt med totalstation. Arbetet dokumenterades genomgående med digitalkamera. Ett representativt urval av fynd samlades in under den arkeologiska förundersökningen.

När undersökningen var avslutad lades fiberduk som skydd över påträffade anläggningar och konstruktioner, varefter schakten lades igen med hjälp av grävmaskin. De avtorvade ytorna återställdes för hand.

Helgona 16:1

Sökschakt öppnades med hjälp av grävmaskin i anslutning till fornlämningen. Syftet med sökschakten var att fastställa fornlämningens rumsliga utbredning. Sammanlagt grävdes sju stycken schakt, vilka förlades norr, väster och öster om fornlämningen.

Sökschaktens längd varierade mellan cirka 10 och 26 meter och var mellan 1,5 och 3 meter breda. Schakten grävdes ned till av kultur opåverkad mark. Samtliga sökschakt beskrevs i text och mättes in digitalt med totalstation.

Landskap

Natur

De aktuella fornlämningarna är belägna på skogsbevuxna höjdparter i anslutning till åkermark. Växtligheten utgörs av både barr- och lövskog samt en hel del lövsly och buskar. I området finns en friliggande tomt med trädgård och bostadshus, vilken gränsar till fornlämningen Helgona 15:1-3.

Höjdpartierna med fornlämningarna skiljs åt av en mindre åker, vilken utgör en del av en större uppodlad dalgång söder om undersökningsområdet. Höjden över havet varierar mellan cirka 20 och 30 meter och de geologiska förutsättningarna i området utgörs av lera (åkermark) samt morän och berg (SGU). Dalgången sträcker sig i nordöst-sydvästlig i riktning mot Nyköpingsån.

Undersökningsområdet omges av en väg i söder (Kockängsvägen) och en i väster (Runtunavägen). I anslutning till fornlämningsmiljön finns också bostadsområdet Oxbacken samt en relativt nyligen uppförd villabebyggelse. Villaområdet ligger i åkermarken sydöst om det nu aktuella planområdet (se figur 3 & 4).

Kultur

Fornlämningarna ligger i en relativt sammanhängande kulturhistorisk miljö. På höjdpartierna i anslutning till dalgångarna finns gravfält (Helgona 13:1, 14:1, 25:1 & 26:1), ensamliggande stensättningar (Helgona 18:1 & 19:1) och skålgropsförekomster bevarade (Helgona 92:1 & 374). De yttre gravformerna på gravfälten

utgörs företrädesvis av högar och runda stensättningar och kan generellt tillföras tidsperioden yngre järnålder. Ensamliggande stensättningar, skärvtenshögar och skålgropsförekomsterna kan i allmänna ordalag sägas representera tidsskedet bronsålder och äldre järnålder.

I det omgivande landskapet finns också lämningar från nyare tid i form av husgrunder med spismursrösen och källargrunder (Helgona 258 & 264). Stengrunderna vittnar om den torpbebyggelse som tidigare funnits i trakten. Inget av torpen har med säkerhet kunnat identifieras i det historiska kartmaterialet, vilket tyvärr är ganska magert över området. Eventuellt kan den kulturhistoriska lämningen Helgona 264 ses utmarkerad som ett torp på en gränsbestämningsskarta från år 1773 (Lantmåterimyndigheternas arkiv, 04-heo-46). Torplämningen Helgona 258 har inte kunnat identifierats på någon av de kartor som funnits tillgängliga digitalt i LMS, RAK eller lantmåterimyndigheternas arkiv (<http://www.lantmateriet.se/>).

Tidigare undersökningar

I anslutning till det aktuella planområdet har Sörmlands museum tidigare genomfört en särskild (arkeologisk) utredning. Utredningen genomfördes år 2002 i samband med detaljplanarbetet inför ny bostadsbebyggelse i åkermarken strax sydöst om det nuvarande planområdet (Nyköpings kommun, plannummer P05-49). Inga nya fornlämningar i form av förhistoriska anläggningar eller fynd kunde konstateras genom utredningen (Svensson 2002).

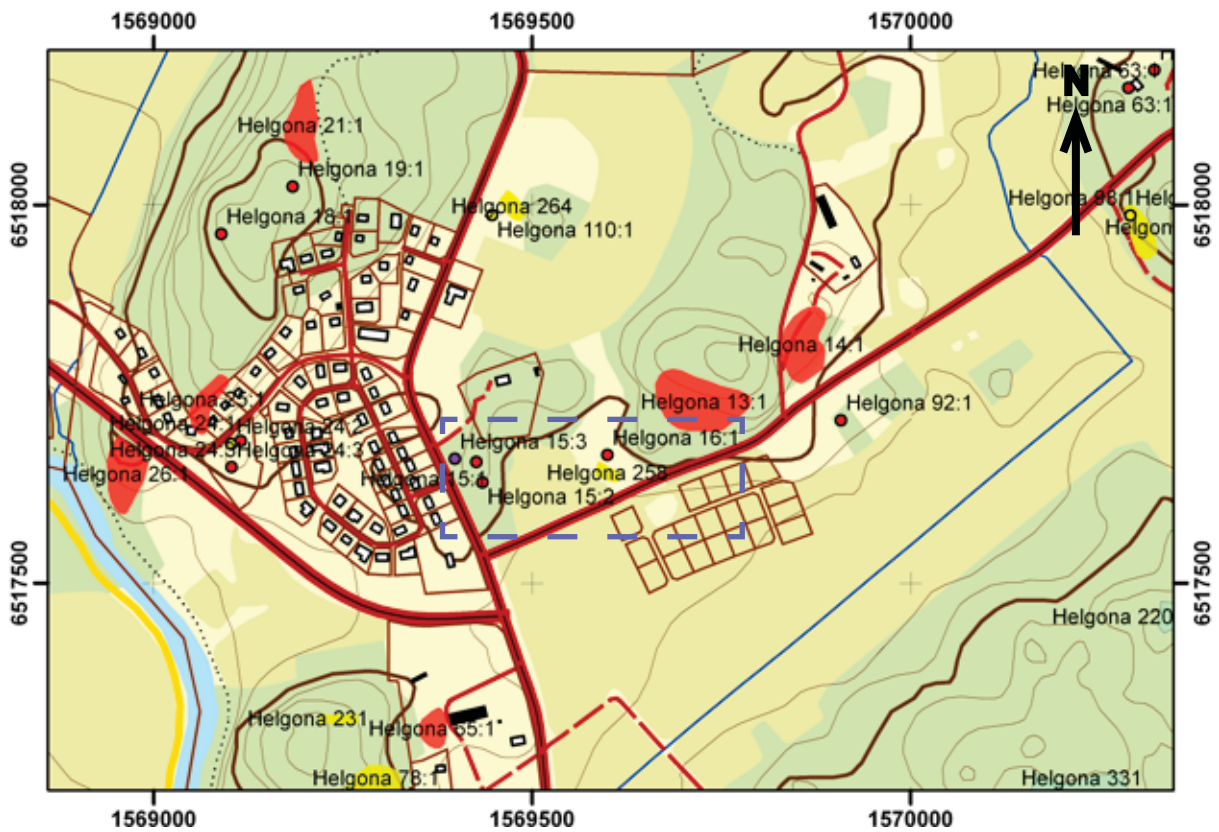
Därutöver kan en arkeologisk undersökning av gravfältet Helgona 26:1 omnämnas. Gravfältet är beläget i bostadsområdet Oxbacken, ned mot Nyköpingsån, och delundersöktes år 1965 & 1966 (se figur 3). Den arkeologiska undersökningen omfattade sammanlagt ett femtiotal anläggningar, där merparten utgjordes av gravar. Ett antal härdar påträffades också inom den undersökta ytan. Gravarna grupperade sig i två koncentrationer inom undersökningsområdet. Utöver den rumsliga uppdelningen, skiljde sig även både det yttre och det inre gravskicket år mellan de två gravgrupperna.

I norr utgjordes gravarna av helt övertorvade, flacka stensättningar utan yttre begränsning. Många syntes inte förrän efter avtorvning. De inre gravskicket bestod av bengropar med rentvättade brända ben. Fyndmaterialet var ringa och utgjordes av enstaka föremål där ett remändesbeslag av järn kan omnämnas. Inom den östra delen däremot var stensättningarna något välvda och välavgränsade. Här kännetecknades det inre gravskicket av brandlager och i ungefär hälften fanns benbehållare av keramik. Fyndmaterialet i brandlagren var rikligt och omfattade bland annat stora mängder glaspärlor och nitar. I pärlmaterialet finns till exempel mosaikpärlor, blå och gröna melonformade samt cylindriska och runda pärlor i rött, gult och orange. Därutöver framkom bland annat kamfragment, ett

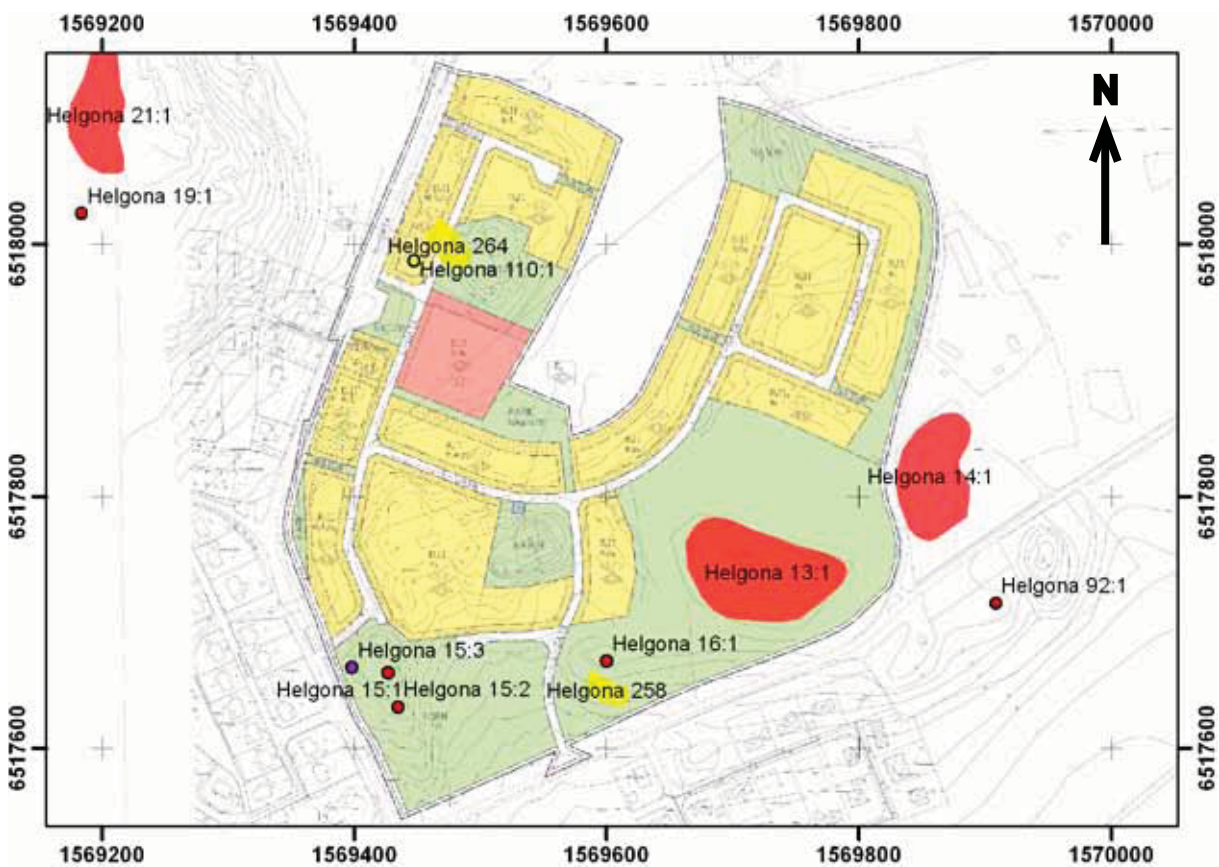

Figur 2. Utdrag ur Gröna kartans blad (GSD) Nyköping 9H SV med undersökningsområdet markerat. Skala 1:50 000.

Figur 3. Utdrag ur digitala Fastighetskartan (GSD) med uttag från FMIS (060814). Fornlämningarna Helgona 15:1-3 & 16:1 är utmarkerad med blå streckad kontur. Skala 1:10 000.

Figur 4. Utdrag ur Plankarta (P 2004 - 691) med uttag från FMIS (060814). Helgona 15:1-3 & 16:1 är belägna inom den sydvästra respektive den södra delen av planområdet. Skala 1:6000.

hängsmycke i brons, ett silvermynt och spelbrickor etc. Olikheterna mellan de två gravkoncentrationerna inom gravfältet avspeglar troligen en kronologisk skillnad, där den norra grupperingen kan tillföras den äldre järnåldern, medan gravarna i öster hör till vikingatid (Thörnquist 1965/66).

Ytterligare undersökningar som kan nämnas i sammanhanget är de arkeologiska insatser som genomfördes under år 2007, i samband med uppförandet av köpcentret Påljungshage. Här genomförde bland annat SAU särskilda undersökningar av ett gravfält (Helgona 220) från yngre bronsålder-förromersk järnålder och en boplats (Helgona 331) från tidigneolitikum (www.sau.se). Fornlämningarna var belägna strax intill E4:an, cirka sjuhundra meter sydöst om fornlämningarna Helgona 15:1-3 & 16:1 (se figur 3).

Resultat Helgona 15:1-3

Områdesbeskrivning

Området utgörs av en mindre moränrygg i nord-sydlig riktning, vilken sticker ut som en udde i det omgivande åkerlandskapet. Förhöjningen är i väster och söder kringskuren av modern bostadsbebyggelse (Oxbacken & Stenbro) samt vägar och cykelvägar. I norr vidtar tomtmark för ett friliggande bostadshus och i öster sträcker jordbruksmark och skogsklädda höjdparter ut sig. Den västra delen av undersökningsområdet är sedan tidigare skadad av grustäkt. Likaså har området påverkats i samband med tidigare vägbyggnationer. Moränförhöjningen är glest beväxt med löv- och barrträd och sluttar mot söder, där den blir flackare och

bildar en naturligt platå. I norra delen finns partier med berg i dagen och inslag av större stenblock. Höjden över havet varierar mellan 21 och 32 meter. De sedan tidigare tre kända fornlämningarna var belägna på de högre liggande partierna inom den norra delen av undersökningsområdet (se figur 9).

Inom och i anslutning till fornlämning Helgona 15:1-3 grävdes tolv schakt om sammanlagt 343 m². Storleken på sökschakten varierade mellan 5 och 48 meter (se figur 9). Inom undersökningsområdet torvades vissa ytor också av för hand. Den sammanlagda undersökta ytan uppgick slutligen till 362 m². Nedan följer en kort sammanställning av de dokumenterade lämningarna. För närmare beskrivningar av de enskilda anläggningarna hänvisas till anläggningsbeskrivningarna (bilaga 1 & 2).

Gravar

Innan den arkeologiska förundersökningen var två gravar i form av runda stensättningar, Helgona 15:1 & 2, kända inom området (FMIS). Stensättningarna var åtta respektive elva meter stora, mellan 0,20 och 0,50 meter höga och övertorvade med i ytan enstaka synliga stenar. Helgona 15:1 hade en ställvis synlig kantkedja och centralt i stensättningen syntes en 2,5 x 2,5 meter stor och 0,30 meter djup försänkning/grop. Medan Helgona 15:2 var välbevarad, syntes Helgona 15:1 delvis vara skadad genom grävning i samband med grustäkt.

Vid förundersökningen påträffades delar av ytterligare nio stycken stensättningar inom undersökningsområdet. Bevarandegraden varierade kraftigt. Två av stensättningarna var i stort sett helt förstörda (A10 & A12), medan tre av gravarna delvis var skadade genom

Figur 5. Undersökningsområdet efter att sly och mindre träd har röjts bort. Bilden är tagen från norr. Foto: Björn Pettersson 2006, Sörmlands museum.

grävning i samband med grustäkt (A6, A7 & A9). De gravar som var utan synliga skador låg på krönet av den moränrygg som sträckte sig i nord-sydlig riktning genom undersökningsområdet (A4, A5, A8 & A11). Se figur 9.

Stensättningar

Med undantag av de helt förstörda gravarna (där endast en grov uppskattning kunde göras), varierade storleken på stensättningarna mellan fyra och fjorton meter i diameter. Samtliga var runda eller något ovala till formen och till största delen relativt väl avgränsade. I några fall syntes mer eller mindre tydliga kantkedjor. Samtliga påträffade stensättningar inom undersökningsområdet var övertorvade med endast enstaka stenar synliga i ytan.

Tre av stensättningarna (A15:1, A6 & A7) var välvda och drygt 0,50 meter höga, till skillnad från de övriga som var flacka med en höjd av mellan 0,10 och 0,40 meter. Gemensamt för de höglignande stensättningarna var också att de hade centralt placerade fördjupningar. I vissa fall hade försänkningarna förstärkts något genom grävning i modern tid. Groparna har under årens lopp delvis fyllts igen med sopor och skräp (A6 & A7). En möjlighet är att fördjupningarna utgör spår efter inre träkonstruktioner i gravarna. Under årens lopp har

virket förmultnat, varvid de ovanliggande stenpackningarna fallit ihop och istället bildat försänkningar. Det kan röra sig om uppbyggda rum av trä, så kallade kammargravar eller om träkistor. Konsekvensen kan även bli densamma om den inre konstruktionen är uppförd i sten.

Trots att hälften av gravarna var skadade kan ändå en skillnad i stensättningarnas uppbyggnad urskiljas inom området. Gravarna som ligger på krönet av moränryggen har tätt lagda stenpackningar av både rundade och kantiga stenar. Stenpackningarna avgränsades i vissa fall av kantkedjor av större rundade stenar. Här fanns också inslag av skörbränd och skärvig sten (A4 & A15:2).

Gravarna inom den västra delen av området, i anslutning till grustäkten, gav ett annat intryck. Dels var stensättningarna mer höglignande, dels verkade gravarna vara uppbyggda av en jordblandad fyllning istället för av en regelrätt stenpackning. Anläggningarna avgränsades här, som på krönet, av kantkedjor bestående av större rundade stenar. En av gravarna (A9) kan också utgöras av en ofylld stensättning med friliggande kantkedja (se figur 7). Närheten till grustäkten gör dock bedömningen något osäker. Det kan även röra sig om en skadad grav, där kantkedjan är det enda som återstår av anläggningen.

Figur 6. Till vänster: Helgona 15:2 delvis avtorvad. Bilden är tagen från nordnordväst. Foto: Ingeborg Svensson 2006, Sörmlands museum. Till höger: Skärvstenshögen Helgona 15:3, delvis avtorvad. Foto: Björn Pettersson 2006, Sörmlands museum.

Rester av stensättningar

Inom gravfältet påträffades två gravanläggningar som var i stort sett helt förstörda. Gravarna var belägna inom den nordvästra (A12) respektive den södra (A10) delen av undersökningsområdet (se figur 9). Båda gravarna låg inom ytor som har påverkats av verksamheter under modern tid, som grustäkt och byggnation av vägar och cykelvägar samt belysning.

Det som återstod av **A10** var delar av en möjlig kantkedja av större rundade stenar (bilaga 2). I schaktet påträffades också ytterligare stenmaterial som kan häröra från stensättningen. Inom vissa partier syntes rester efter en stenpackning av mindre rundade och kantiga stenar i storlek 0,10-0,30 meter. Formen på kantkedjan samt anläggningens exponerade läge i landskapet, talar för att det rör sig om en grav. Vid rensningen av schaktet påträffades bland annat fragment av *brända ben*. De brända benen kan vara rester efter gravgömmen, men skulle också kunna knytas till boplatsaktiviteter, då det i samma schakt framkom ett kulturlager, två stolphål och en nedgrävning (se bilaga 2 & rubriken *Boplatsanläggningar*).

Vad det gäller **A12**, så var hela gravens överbyggnad sedan tidigare helt förstörd och borttagen. De återstående delarna av graven påträffades i schakt 3 och utgjordes av glest liggande enstaka stenar (se figur 8, 9 & bilaga 2). Möjligen kan några av de påträffade stenblocken ingått i en kantkedja. Vid rensningen av schaktet påträffades fragment av rentvättade *brända ben*, F20 & F21 och *keramik*, F18 & F19 samt en *korsformig fibula* av brons, F17 (se figur 10 & under rubriken *Datering*). Keramiken har inga specifika kännetecken utan får sägas vara av allmän förhistorisk karaktär. Materialet

omfattar sammanlagt sex bukbitar och en mynningsdel med inåtböjd mynningskant (se bilaga 3). Skärvorna har ingen dekor utan är släta och skiftar i beige och grågula nyanser. Magringen utgörs av krossad bergart och magringsmängden uppskattas till att vara medel. Fyndspridningen samt de kvarvarande resterna efter stenpackningen har utgjort grunden för en uppskattning av gravens storlek och form (se bilaga 2).

Skärvstenshög

Helgona 15:3 var innan den arkeologiska förundersökningen registrerad som en möjlig stensättning. Anläggningen beskrevs som en närmast rund, fem meter i diameter och 0,20 meter hög övertorvad stensättning med en tydlig begränsning i norr och i sydöst (FMIS).

Genom den arkeologiska förundersökningen kunde det konstateras att Helgona 15:3 utgjordes av en skärvstenshög. Anläggningen var något oregelbunden till formen, cirka 0,30 meter hög och 8 x 8 meter stor i plan. Stenmaterialet utgjordes av både skörbränd och skärvig sten i storlek 0,05-0,20 meter. Skärvstenshögen var anlagd på berg i dagen (se figur 6, 9 & bilaga 1).

Boplatsanläggningar

Inom undersökningsområdet påträffades ett antal anläggningar som kan knytas till boplatsaktiviteter. Samtliga anläggningar utom en (A17) påträffades inom den södra delen av undersökningsområdet i schakt 5 (se figur 9). Anläggningarna utgjordes av ett kulturlager, A16, ett par stolphål, A13 & 14, en nedgrävning, A15 och en härd, A17 (se figur 9 & bilaga 2).

Kulturlagret framkom i den norra delen av schakt 5 (se figur 9 & bilaga 2) och har inte avgränsats genom

Figur 7. Del av kantkedjan till A9. Stensättningen ligger på kanten till grustäkten och är skadad i den norra delen. Bilden är tagen från sydöst. Foto: Ingeborg Svensson 2006, Sörmlands museum.

den arkeologiska förundersökningen. Lagret var cirka 0,10 meter tjockt och utgjordes av mörkbrun humös siltig morän med inslag av kol och sot samt skörbränd sten.

I kulturlagret påträffades relativt stora mängder *bränd lera och lerklining* (F31, F35-F37, F39 & F42), *enstaka brända ben* (F27-F30, F32-F34, F38 & F40), *fragment av keramik* (F41) och *en malstenslöpare* i bergart (F9). Keramiken omfattar sammanlagt sex stycken små fragmenterade och spjälkade bitar och är av allmän förhistorisk karaktär. Skärvorna är svagt beig/gulgrå till färgen och magrade med krossad bergart. Magringskornen är av medelstorlek och mängden magring uppskattas också till att vara medel.

Stolphålen var runda, cirka 0,40 meter i diameter och mellan 0,14 och 0,20 meter djupa. Anläggningarna framkom vid undersökningen av kulturlagret. Ett av stolphålen (A14) påträffades genom rutgrävning (R1).

Nedgrävningen var 0,70 meter i diameter, fodrad med lera och hade en småstenspackning i botten. Djupet uppgick till cirka 0,50 meter. I anläggningen påträff-

fades *lerklining* (F26), *keramik* (F24) och brända ben (F22, F23 & F25). Nedgrävningen påträffades genom rutgrävning (R2) i samband med undersökningen av kulturlagret. Keramiken i anläggningen skiljer sig utseendemässigt från den övriga keramiken som påträffades vid undersökningen (A12 & A16). Godset är tegelfärgat, hårt bränt och kompakt till sin karaktär. Magringen utgörs av krossad bergart med urskiljbara korn av kvarts. Materialet omfattar sju stycken skärvor, varav två utgörs av mynningsdelar och resten av bukbitar. Myningarna är raka och en av bukbitarna har markerad profilering. Keramiken har ingen dekor utan skärvorna är släta/strukna.

Både stolphålen och nedgrävningen framkom under kulturlagret och var nedgrävda i vitgul siltig morän. Vid undersökningen kunde det dock inte klargöras huruvida anläggningarna ska ses som samtida med kulturlagret eller i fall de representerar en äldre bebyggelsefas på platsen.

Härden (A17) påträffades i den norra delen av undersökningsområdet. Anläggningen undersöktes inte, utan rensades endast fram i plan. Anläggningen var rund, cirka 0,50 meter i diameter och syntes som en svart sotig mörkfärgning med rikliga mängder skörbränd och skärvig sten i ytan. Härden framkom vid rensningen av A8 (en stensättning), vilken stratigrafiskt överlagrar härden.

Datering

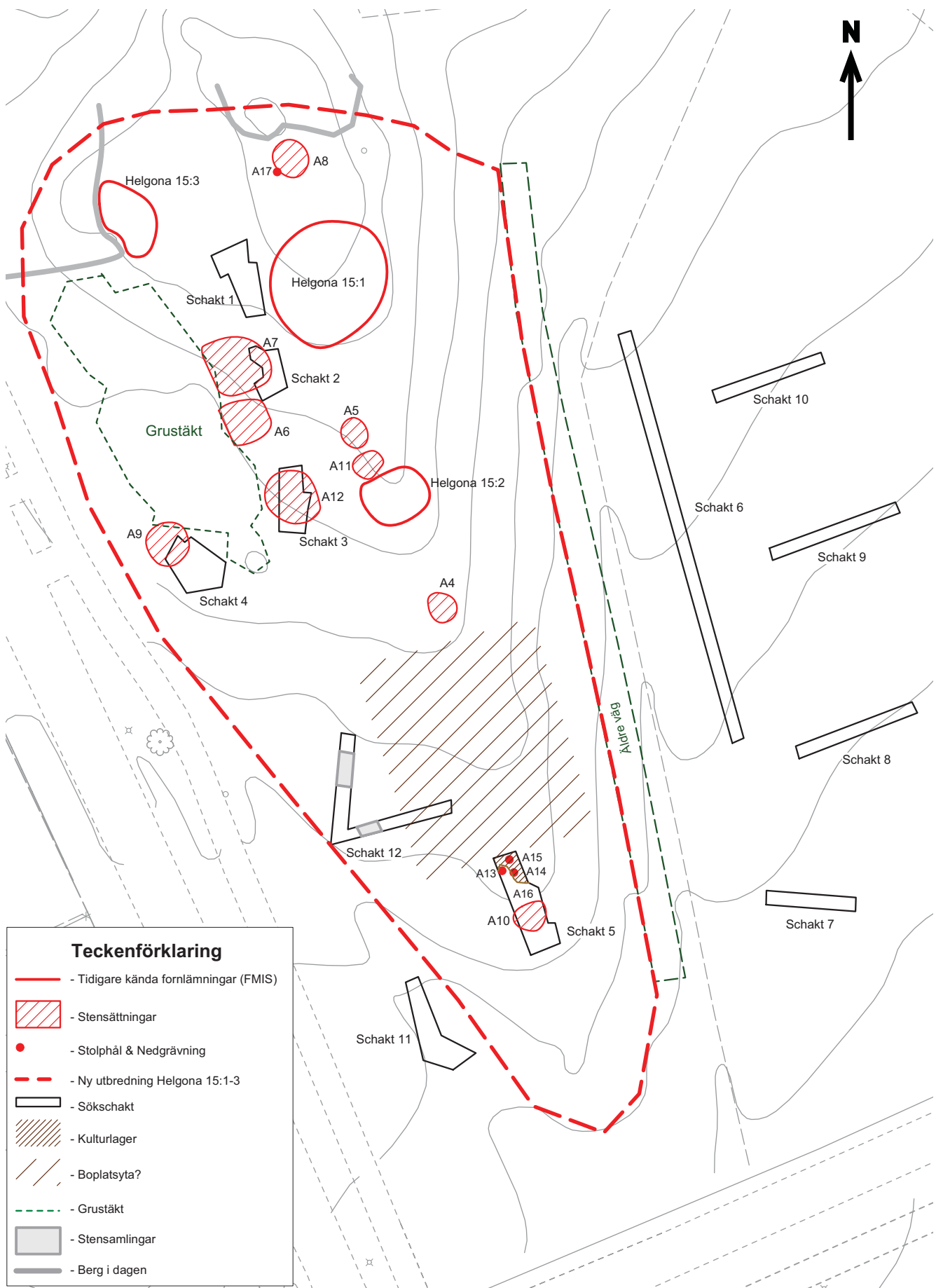
Då inget daterande material återfanns i någon säker kontext, kunde tyvärr ingen ¹⁴C-analys genomföras. Av den anledningen saknas därför en absolut datering. Det som istället får utgöra grunden för en diskussion angående fornlämningens relativa tidsställning är fyndet av ett korsformigt spänne samt lämningarnas karaktär och stratigrafiska relation.

Det påträffade spännet (F17) är av brons och har formen av ett kors. Längden på bågen uppgår till cirka 60 millimeter och den tvärgående delen är cirka 30 millimeter. Delar av nålfästet finns kvar men nålen saknas. I övrigt är spännet helt. Spännet har en halv-rund huvudplatta ornerad med spiralrankor. På var sida av huvudplattan finns två profilerade knoppar och en tredje knopp är fäst på huvudplattan, som en förlängning av själva bågen. Mitt på bågen syns en mindre fyrkantig platta (en ryggnapp) ornerad med ett svastikaliknande spiralmönster. Foten på bågen har formen av ett långsträckt ödleliknande djurhuvud (se figur 10).

Den här typen av korsformiga spännen brukar ses som ledartefakter från *folkvandringstid*, det vill säga perioden 400-550 f. Kr (tex. Åberg 1924, Nerman 1935, Stenberger 1979 & Hårdh 2001, s. 46). Att bestämma en mer exakt datering utifrån formmässiga och stilistiska kriterier är dessvärre inte helt enkelt. Den individuella utformningen är mycket stor och olika varianter av

Figur 8. A 12 påträffades i schakt 3 och bedömdes som en rest av en stensättning. I schaktet framkom en korsformig fibula av brons (F17). Bilden är tagen från nordnordväst. Foto: Ingeborg Svensson 2006, Sörmlands museum.

Figur 9. Schakt- och anläggningsplan över fornlämning Helgona 15:1-3. Skala 1: 600.

huvud, fot och båge har kombinerats på ett flertal sätt. Ytterligare en aspekt är att ett varierat formspråk också kan ha andra bakomliggande orsaker än strikt kronologiska (Hårdh 2003, s. 46 och där a. a.)

En teknisk detalj som ändå kan ge spännet en något snävare tidsställning är att knopparna i det här fallet har en plan baksida och att de är sammangjutna med huvudplattan, vilket enligt studier skulle kunna peka på tidsintervallet 450-500 e. Kr (Hårdh 2003, s. 47ff och där a.a). Till samma tidsintervall har John Ljungkvist, efter en översiktlig granskning, daterat spännet (e-post 2010-04-08). Ornamentiken i form av spiraler och en svastika talar för i stort sett samma tidsavsnitt, fast med en något senare främre tidpunkt (Hines 1993, s. 17).

Vid en jämförelse med de korsformiga spännen/fibulor som finns avbildade i Historiska museets digitala samlingar (www.historiska.se/data), samt litteraturstudier (tex Åberg 1922 & 1924, Nerman 1935, Hines 1993) har inte någon direkt motsvarighet till det nu aktuella spännet påträffats. Det är framför allt den halvrunda formen på huvudplattan och den fyrkantiga plattan på bågen som avviker rent formmässigt. Foten är en variant som förekommer i bland annat Norge, på södra Jylland och i västsverige (Stenberger 1979), men då ofta i kombination med en fyrkantig huvudplatta. I Mälardalen finns likaså en hel del stora spännen med halvrunda huvudplattor, men de är i flera fall gjorda för bleckinläggningar och inte spiralornamentik i karvsnitt som i det här fallet (e-post John Ljungkvist 2010-04-08). Ett exempel på ett spänne med halvrund huvudplatta med karvsnittsdekor och profilerade ändknoppar finns från Sorunda i Södermanland. Då spännet är fragmenterat är möjligheten att se ytterligare likheter begränsad. Här

utgörs metallen dock av försilvrat brons och spännet har daterats typologiskt till 500-550 e. Kr (Elfstrand 1994, s. 18f). En fibula som har en detalj som påminner om den mindre fyrkantiga plattan på spännets båge, är ett korsformat spänne från Sejlflod i Danmark (Hines 1993, s. 39 fig. 77 b). Utifrån den typologiska dateringen av det korsformiga spännet kan således åtminstone en av gravarna dateras till tidsavsnittet 450-500 e. Kr. Med stor sannolikhet kan ytterligare gravar inom gravfältet tillföras samma tid.

Vad gäller boplatzanläggningarnas tidsställning är osäkerheten stor. Endast en anläggning (A17) kan med säkerhet sägas underlagra gravfältet, medan de övriga inte med säkerhet kan sägas göra det. De ovan nämnda förhållandet öppnar för ett relativt stort tidsspänn avseende boplatzanläggningarnas datering. Den stratigrafiskt underlagrande anläggningen indikerar dock tillsammans med den konstaterade skärvstenshögen, Helgona 15:3, att boplatrelaterade aktiviteter har förekommit på platsen innan gravfältet anlades. Traditionen att uppföra skärvstenshögar uppkommer under äldre bronsålder, för att fortsätta genom i stort sett hela perioden och in i romersk järnålder (Theéden 2004, s. 142). Skärvstenshögar i Södermanland har en stark förankring i äldre bronsålder, men de förekommer även under mellersta och yngre bronsålder och ibland in i äldsta järnålder (Jensen 1986, s. 20, Wigren 1987, s. 82f & Runcis 1999, s. 132). Någon närmare datering av de påträffade boplatzanläggningarna än till tidsintervallet *bronsålder-romersk järnålder* låter sig därför tyvärr inte göras.

Möjligheten att boplatzlämningarna inom den södra delen av undersökningsområdet (S5) kan härröra från en senare tidsperiod, det vill säga att man återkommit

Figur 10. Den korsformiga fibulan (F17) påträffades i anslutning till en av de kraftigt skadade stensättningarna (A12). Bilderna visar fibulan före och efter konservering. Föremålet har konserverats av Stiftelsen föremålsvård i Kiruna. Foto: Anki Lütz 2006, Sörmlands museum.

till platsen efter det att gravfältet har spelat ut sin roll för att istället använda platsen för boplatsändamål, kan inte heller uteslutas.

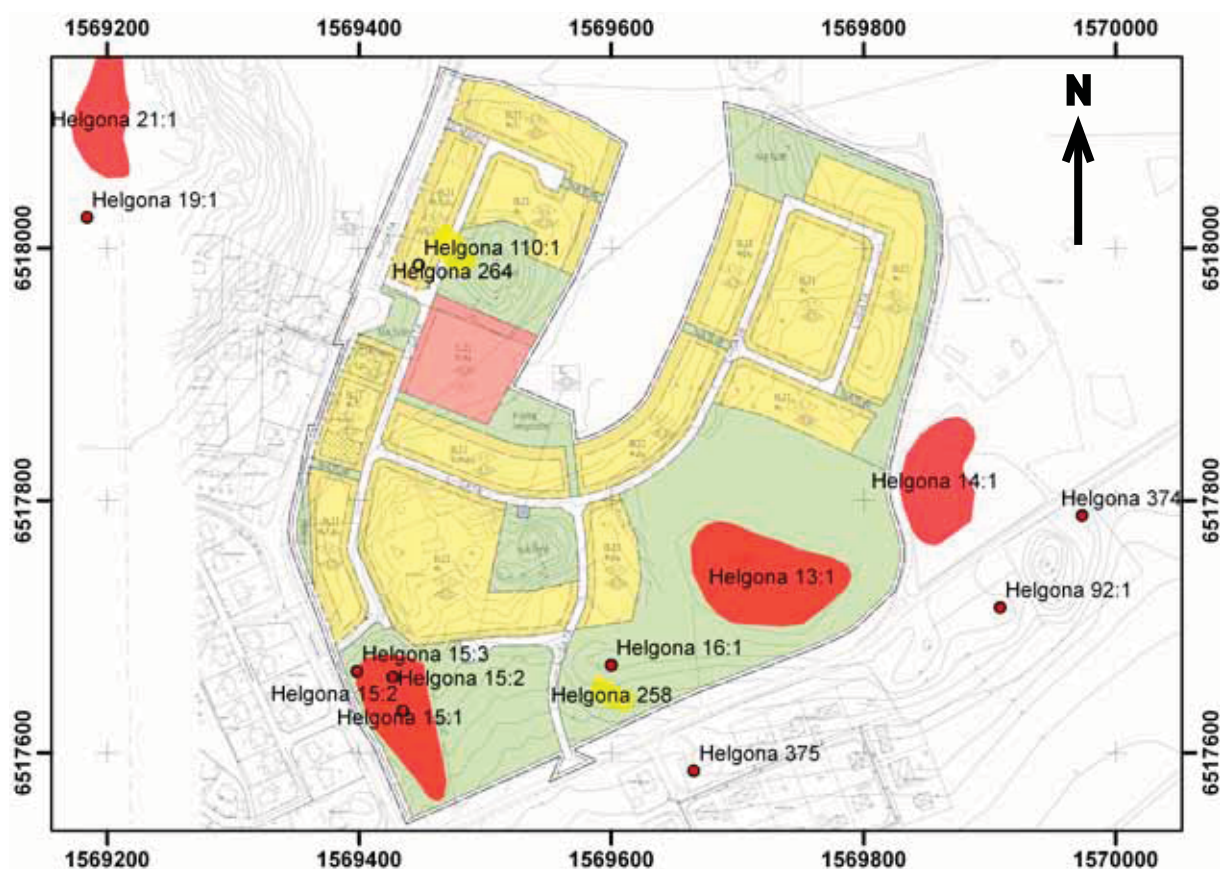
Utvärdering

Genom den arkeologiska förundersökningen kunde det konstateras att de två stensättningarna Helgona 15:1 & 15:2 ingår i ett gravfält och att Helgona 3:1 utgörs av en skärvtenshö. Vid förundersökningen påträffades även boplatserelaterade anläggningar och fynd i form av kulturlager, stolphål, en härd och en stor mängd bränd lera i form av lerklining. Kulturlagret innehöll förutom lerklining även brända ben, keramik och en malstenslöpare. Den arkeologiska förundersökningen visar således att fornlämningen utgörs av ett grav- och boplatsområde och inte som tidigare antagits, av tre enskilda lämningar.

Huruvida skärvtenshögen ska ses i samband med gravfältet eller de påträffade boplatserelaterade anläggningarna får en eventuell framtida särskild undersökning utvisa. Anläggningstypen har under årens lopp främst förknippats med boplatserelaterade aktiviteter och bebyggelse från

bronsålder. Deras betydelse har dock under en längre tid diskuterats och problematiserats. Anledningen är bland annat fyndmaterialets motsägelsefulla karaktär. Vid undersökningar av skärvtenshögar påträffas nämligen både föremål som kan associeras till ritual och kult, likväl som material som kan knytas till vardagliga boplatserelaterade aktiviteter. Samtidigt är begravingar i form av brända ben vanligt förekommande. Till de yttre påminner också skärvtenshögar om gravar. Deras boplatserelaterade anknytning kan alltså inte tas för given, då de även förekommer i samma miljöer som gravar, som i det här aktuella fallet. I dag framstår skärvtenshögar som en komplex fornlämningskategori där deras funktion och innebörd anses vara mångbottnad (Runcis 1999, s. 135 och där a).

I länsstyrelsen kravspecifikation efterfrågades möjligheten att klargöra om det var möjligt att besvara frågor angående fornlämningarnas (Helgona 15:1-3 & 16:1) inbördes relation (Kravspecifikation 1st dnr 431-7183-2006). Resultatet av förundersökningen av Helgona 15:1-3 visar att det vid en eventuell framtida särskild undersökning finns potential för den typen av frågeställningar.

Figur 11. Utdrag ur Plankarta med bestämmelser (P 2004 - 691) med den genom förundersökningen förändrade utbredningen och karaktärsbestämningen av fornlämning Helgona 15:1-3 (Datauttag FMIS 20100409). Skala 1:6000.

Grav- och boplatsoområdet uppgår till en yta om cirka 4700 m² och sträcker sig i nord-sydlig riktning längs med en moränförhöjning. Fornlämningen avgränsas i öster av en äldre, idag gräsbevuxen väg samt av anläggningstomma sökschakt i åkermarken. Åt väster begränsas området av cykelvägen som löper parallellt med Stenbrovägen. Här finns också den grustäkt som till stora delar skadat gravfältet. Rester av gravar kunde dock iaktas i kanterna av täkten. I söder och i sydväst avgränsas fornlämningen av ett urschaktat och utfyllt område, vilket kan ses i samband med byggnationen av vägar och cykelvägar. Åt norr utgör topografiska förhållanden, som berg i dagen och planerad tomtmark, fornlämningens begränsning (se figur 8 & 11).

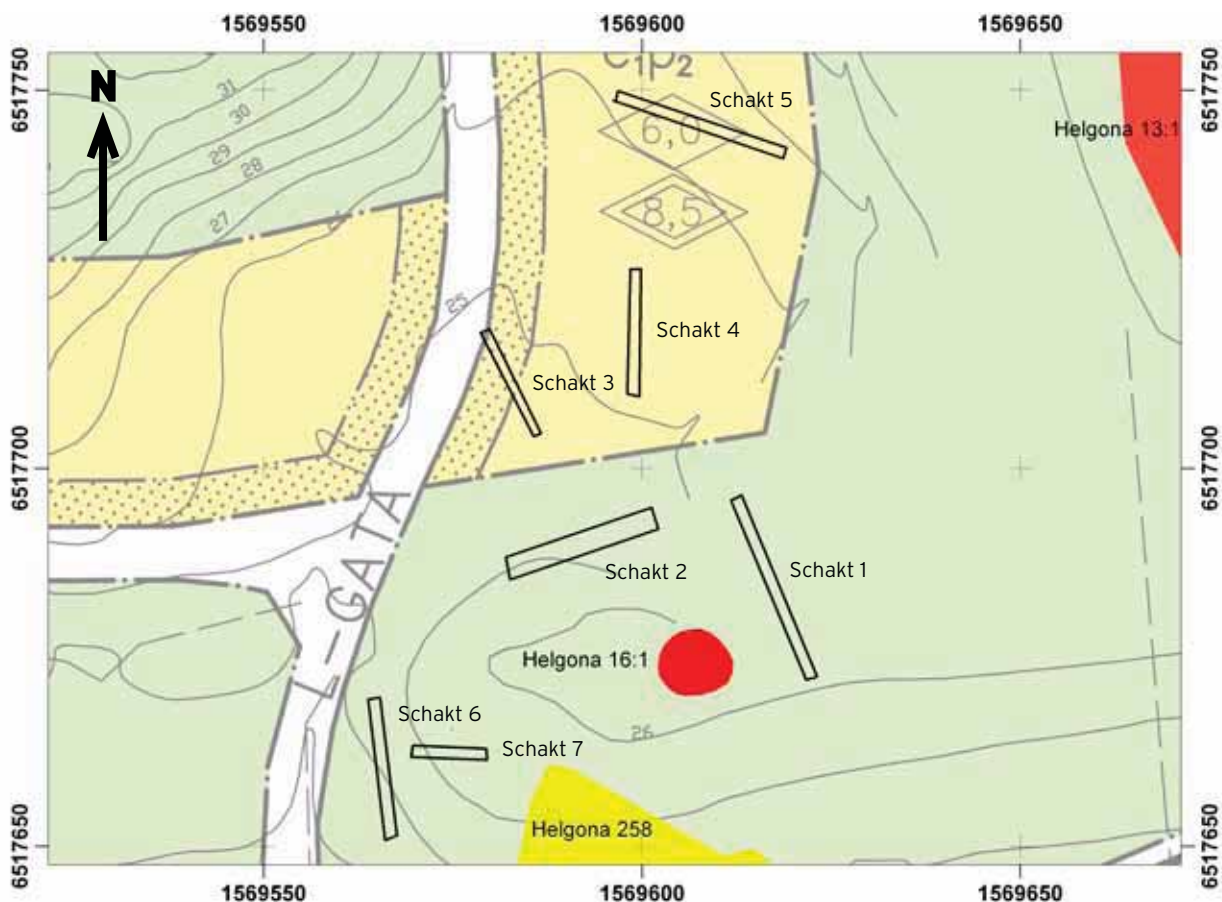
Resultat Helgona 16:1

Genom den arkeologiska förundersökningen har Helgona 16:1 avgränsats inom det av länsstyrelsen angivna undersökningsområdet (figur 12). Fornlämningen utgörs av en cirka 9 x 8 meter stor och 0,7 meter hög, rundad

och övertorvad skärvstenshöj. I ytan syntes skärviga och delvis skörbrända stenar i storlek 0,03-0,10 meter.

I den nordöstra och södra kanten av anläggningen har röjningssten, i storlek 0,2 - 0,3 meter, lagts upp i senare tid. Den nordnordöstra delen är något skadad av grävning. Anläggningen är belägen på en mindre förhöjning, 20 - 25 meter över havet, i gräsbevuxen impedimentsmark med inslag av berg i dagen. Impedimentet gränsar till åker- och ängsmark i väster och i norr. Förhöjningen är glest beväxt med lövträd, enstaka tallar, nyponbuskar och lövsly.

I anslutning till fornlämning Helgona 16:1 grävdes sju sökschakt om sammanlagt 223 m². Storleken på sökschakten varierade mellan 10 och 26 meter och grävdes till ett djup om 0,20-0,30 meter. Matjordsskiktet var mellan 0,15 och 0,25 meter och den underliggande jordmånen utgjordes till största delen av gulgrå lerig silt (se bilaga 5). Vid sökschaktning framkom fragment av tegel och yngre rödgods i två av schakten (S3 & S4). Fynden påträffades ytligt i matjordslagret. Inga förhistoriska anläggningar eller fynd påträffades i den omkringliggande åkermarken.

Figur 12. Utdrag ur Plankarta (P 2004 - 691) med sökschakten i anslutning till fornlämning Helgona 16:1 markerade. Skala 1: 1000.

Sammanfattning

Sörmlands museum har under perioden 061003-061011 utfört en arkeologisk förundersökning av fornlämningarna Helgona 15:1-3 & 16:1. Fornlämningarna är belägna inom fastigheten Stenbro 1:8, Helgona socken, Nyköpings kommun i Södermanlands län. Förundersökningen genomfördes med anledning av att Nyköpings kommun avsåg att detaljplanlägga ett område vid Stenbro för bostadsbebyggelse. Inom planområdet finns ett antal fornlämningar, varav Helgona 15:1-3 & 16:1 skulle komma att påverkas av planerade markarbeten. Fornlämningarna utgjordes enligt FMIS av tre gravar, varav en osäker (Helgona 15:1-3) och en skärvtenshöj (Helgona 16:1).

Genom den arkeologiska förundersökningen kunde det konstateras att de två stensättningarna (Helgona 15:1 & 15:2) ingår i ett gravfält, vilket omfattar minst ett tiotal gravanläggningar i form av stensättningar och att Helgona 15:3 utgörs av en skärvtenshöj. Många av gravarna är förstörda och kraftigt skadade genom grustäkt i modern tid. Därutöver påträffades boplatserelaterade anläggningar och fynd i form av ett kulturlager, stolphål, en nedgravning och en härd samt en relativt stor mängd bränd lera i form av lerklining. Kulturlagret innehöll förutom lerklining, brända ben, keramik och en malstenslöpare. De sedan tidigare tre enskilt registrerade lämningarna utgörs således av ett grav- och boplatsområde. Vid undersökningen påträffades ett fynd av en korsformig fibula som typologiskt kan knytas till tidsintervallet 450-500 e. Kr. Utifrån det påträffade fyndet bedöms gravfältet därför härröra från *folkvandringstid* (400-550 e. Kr). Vad gäller boplatserelaterade lämningarnas tidsställning är osäkerheten stor. Någon närmare datering än till tidsintervallet *bronsålder-romersk järnålder* har tyvärr inte låtit sig göras.

Genom den arkeologiska förundersökningen avgränsades fornlämningen Helgona 16:1 inom den av länsstyrelsen angivna delen av planområdet. Inga ytterligare förhistoriska anläggningar eller fynd påträffades inom det angivna undersökningsområdet.

I länsstyrelsen kravspecifikation efterfrågades möjligheten att klargöra om det var möjligt att besvara frågor angående fornlämningarnas (Helgona 15:1-3 & 16:1) inbördes relation (Kravspecifikation lst dnr 431-7183-2006). Resultatet av förundersökningen visar att det vid en eventuell framtida särskild undersökning finns potential för den typen av frågeställningar.

Referenser

Detaljplan för del av Stenbro 1:8. (Stensborg) och Stenbro 1:5 Oxbacken, Nyköping, Nyköpings kommun.

Dnr P 2004 - 691, Projnr 111 198. Upprättad av Reflex Arkitekter AB 2007-06-07. (<http://www.nykoping.se/Bo-bygga-och-miljo/Planering-och-utveckling/Detailjplanering1/Gallande-detailjplaner/>)

Digitala fastighetskartan (GSD). *Geografiska Sverigedata. Fastighetskartan med höjdkurvor, Södermanlands län.* Lantmäteriet Gävle.

Elfstrand, Bengt. 1994. *Sorunda. Del av gravfält från sen romersk järnålder - tidig vendeltid och delar av en underliggande tidigneolitisk boplatz.* Södermanland, Sorunda socken, Torp 6:72, RAÄ309. Arkeologisk undersökning. RAÄ. UV Stockholm, Rapport 1994:73. Stockholm.

FMIS. *Informationssystemet om fornminnen*, Helgona socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län, Riksantikvarieämbetet. Datauttag 060814 & 100409. <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Gröna kartan. Topografiska kartan, Strängnäs 10H NV. Skala 1: 50 000. Lantmäteriverket, Gävle 1985.

Hines, John. 1993. *Clasps, Hektespenner, Agraffen. Anglo-Scandinavian Clasps of Classes A-C of the 3rd to 6th centuries A.D. Typologi, Diffusion and Function.* KVHAA. Stockholm.

Historiska museets digitala samlingar - www.historiska.se/data

Hårdh, Birgitta. 2003. Uppåkra i folkvandringstiden I: *Fler fynd i centrum. Materialstudier i och kring Uppåkra.* Uppåkrastudier 9. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8° 45. Red. Birgitta Hårdh. Lunds universitet.

Jensen, Ronnie. 1986. Skärvtenshögar och bosättningsmönster i Mälardalen under bronsålder. I: *Bebyggelsehistorisk tidskrift Nr 11, 1986.* Uppsala.

Ljungkvist, John. Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet. *e-post 2010-04-08.*

LMS. *Lantmäteristyrelsens arkiv, Lantmäteriet i Gävle, Arkivsök* (<http://www.lantmateriet.se/>)

Nerman, Birger. 1935. *Die Völkerwanderungszeit Gotlands.* KVHAA. Stockholm.

RAK. *Rikets allmänna kartverks kartarkiv. Lantmäteriet i Gävle, Arkivsök.* (<http://www.lantmateriet.se/>)

Runcis, Janis. 1999. Den mytiska geografin. Reflektioner kring skärvtenshögar, mytologi och landskapsrum i Södermanland under bronsålder. I: *Spiralens öga. Tjugo artiklar kring aktuell bronsåldersforskning.* RAÄ. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 25. Red. Michael Olausson. Stockholm.

Svensson, Ingeborg. 2002. *Stenbro*. Stenbro 1:8, Helgona socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Särskild utredning. *Sörmlands museum, Arkeologiska meddelanden 2002:22*. Nyköping.

Thedéen, Susanne. 2004. *Gränser i livet - gränser i landskapet. Generationsrelationer och rituella praktiker i södermanländska bronsålderslandskap*. Stockholm Studies in Archaeology 33. Diss. Stockholms universitet. Stockholm.

Thörnquist, Gunnel. 1965/66. Rapport över arkeologisk undersökning på gravfält Nr 26 Oxbacken, Stenbro, Helgona sn, Södermanland. *Sörmlands museums Arkiv & Bibliotek*.

Wigren, Sonja. 1987. *Sörmländsk bronsåldersbygd. En studie av tidiga centrumbildningar daterade med termoluminescens*. Theses and papers in North-European archaeology 16. Diss. Stockholms universitet. Stockholm.

Åberg, Nils. 1922. *Die Franken und Westgoten in der Völkerwanderungszeit*. Arbeten utgifna med understöd af Vilhem Ekmans universitetsfond, Uppsala 28. Uppsala.

Åberg, Nils. 1924. *Den nordiska folkvandringstidens kronologi*. KVHAA. Stockholm.

Arkiv

Lantmäteriet i Gävle. Lantmäteriets digitala arkiv, Lantmäterimyndigheternas arkiv.

Akt 04-heo-46. Gränsbestämning. 1773-03-09. Nyköpings kommun, Södermanlands län.

Administrativa uppgifter

Rapporten ingår i Sörmlands museums rapportserie:

Arkeologiska meddelanden 2011:03

Södermanlands museums dnr: KN-KUS06-270

Länsstyrelsens dnr: 431-7183-2006

Tid för undersökningen: 2006-10-03 - 2006-10-11

Personal: Patrik Gustafsson, Björn Pettersson, Lars Norberg & Ingeborg Svensson

Belägenhet: Ekonomisk karta över Sverige

Nyköping 9H 3d. Upprättad av Rikets allmänna kartverk. Skala 1:10 000.

x6517632 y1569436 (Helgona 15:1-3)

x6517675 y1569607 (Helgona 16:1)

Koordinatsystem: RT 90 2,5 gon V

Höjdsystem: RH 70

Undersökt yta: 585 m².

Dokumentationsmaterial förvaras i Sörmlands museums topografiska arkiv. Fynd med nr 1-42 förvaras vid Sörmlands museum i väntan på fyndfördelning.

Bilagor

1. Anläggningsbeskrivningar Helgona 15:1-3

ANLÄGGNING 15:1, Stensättning

Storlek: 14 x 14 m, 0,50 m hög

Belägenhet: X6517656,469 Y1569432,718 Z30,98

Beskrivning

Anläggningen syntes som en övertorvad kraftigt välvd rund stensättning med enstaka stenar (0,2-0,5 m) synliga i ytan. Centralt i stensättningen syntes en cirka 2,5 x 2,5 meter stor och 0,3 meter djup försänkning/grop. En gles kantkedja av 0,3-0,8 meter stora stenar var ställvis synlig. Anläggningens västra del är skadad genom grävning (grustäkt). Skadan utgörs av en cirka 2,5 x 2,5 meter stor och 0,25 meter djup grop.

ANLÄGGNING 15:2, Stensättning, se bilaga 2

ANLÄGGNING 15:3, Skärvtenshö

Storlek: 9 x 5 m, 0,30 m hög

Belägenhet: X 6517663,910 Y1569409,826 Z30,380

Tidigare beskrivning i FMIS

Stensättning ? närmast rund, 5 meter i diameter och 0,20 meter hög. Övertorvad med i norra kanten en 0,2 meter stor fast sten. Klar begränsning i N - SÖ. I S och SV delvis ansluten till stenhällar i dagen. Beväxt med ett rönnbuskage samt några nyponbuskar. Osäker lämning. Möjligen övertorvad berghäll.

Tillägg

Genom arkeologisk förundersökning år 2006 kunde det konstateras att lämningen utgjordes av en skärvtenshö. Anläggningen var oval till formen, cirka 9 x 5 meter stor och 0,30 meter hög och hade en välvd profil. Vegetationsskiktet var 0,05-0,10 meter tjockt. Stenpackningen utgjordes av skörbränd och skärvig sten i storlek 0,05-0,20 meter. Stenmaterialet var upplagt på berg i dagen.

ANLÄGGNING 4, Stensättning, se bilaga 2

ANLÄGGNING 5, Stensättning, se bilaga 2

ANLÄGGNING 6, Stensättning

Storlek: 5 x 5 m, 0,50 m hög

Belägenhet: X6517642,381 Y1569422,569 Z27,971

Beskrivning

Anläggningen syntes som en kraftigt välvd övertorvad förhöjning med enstaka stenar synliga i ytan. Centralt placerad i graven fanns en 0,4 meter djup och 2,5 x 1,60 meter stor grop. Anläggningens västra del är bortschaktad genom grustäkt. Gravens centrala delar har också delvis schaktats ur, troligen i samband med grus-

täkt, och i sen tid använts som sopgrop. Anläggningen vilade på brungul morän.

ANLÄGGNING 7, Stensättning

Storlek: 6,5 x 7 m, 0,40 m hög

Belägenhet: X6517647,356 Y1569422,227 Z29,143

Beskrivning

Anläggningen syntes som en välvd övertorvad förhöjning med enstaka stenar synliga i ytan. Stensättningen var kraftigt skadad genom grustäkt. En cirka 2,5 x 3 meter stor yta centralt i stensättningen, har schaktats ur och i sen tid använts som sopgrop. Endast gravens yttre begränsning kvarstår som en cirka 0,40 meter hög vall. Anläggningens västra del är också bortschaktad genom grustäkt. Stensättningen har en tydlig begränsning åt öster. Anläggningen vilade på brungul morän.

Fynd: F10 Brända ben (Rensfynd)

ANLÄGGNING 8, Stensättning, se bilaga 2

ANLÄGGNING 9, Rest av stensättning

Storlek: 5 x 5 m, 0,40 m hög

Belägenhet: X6517627,392 Y1569414,705 Z27,106

Beskrivning:

Anläggningen var belägen i anslutning till grustäkten, varför endast hälften av graven återstod. De återstående och påträffade delarna av graven påträffades i schakt 4 och utgjordes av en välld kantkedja av cirka 0,40-0,50 meter stora rundade stenar. Storleken på stensättningen är en uppskattning utifrån den bevarade delen av kantkedjan. Anläggningen vilade på brungul morän.

ANLÄGGNING 10, Rest av stensättning, se bilaga 2

ANLÄGGNING 11, Stensättning, se bilaga 2

ANLÄGGNING 12, Rest av stensättning, se bilaga 2

ANLÄGGNING 13, Stolphål, se bilaga 2

ANLÄGGNING 14, Stolphål, se bilaga 2

ANLÄGGNING 15, Nedgrävning, se bilaga 2

ANLÄGGNING 16, Kulturlager, se bilaga 2

ANLÄGGNING 17, Härd, se bilaga 2

2. Anläggningsbeskrivningar & planritningar Helgona 15:1-3

ANLÄGGNING 15:2, Stensättning

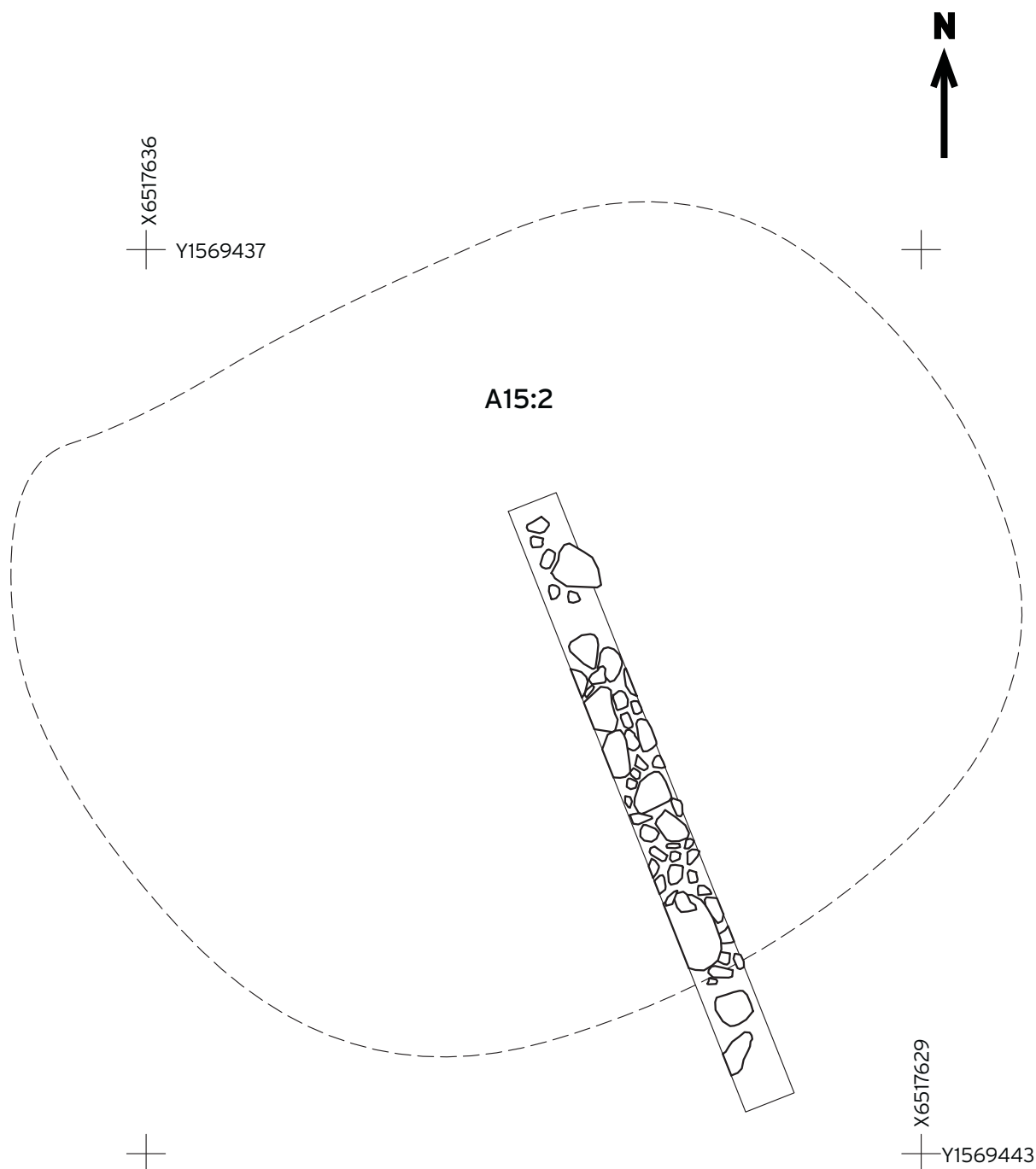
Storlek: 6 x 6 m, 0,25 m hög

Belägenhet: X 6517633,844 Y1569439,719 Z28,665

Beskrivning

Anläggningen syntes innan avtorvningen som en något välvd övertorvad rund stensättning. Intill den östra kanten fanns två stenblock i storlek 0,65-1,4 meter. Efter att

anläggningen delvis hade torvats av för hand framkom en välld stensättning av rundade stenar i storlek 0,20-0,40 meter. Stensättningen omgavs av en kantkedja, vilken utgjordes av något större rundade stenar i storlek 0,50 meter. Inslag av skärvig sten förekom i stensättningen. Stensättningen hade en tydlig begränsning åt söder. Anläggningen vilade på grågul silt.

Skala 1:50.

ANLÄGGNING 4, Stensättning

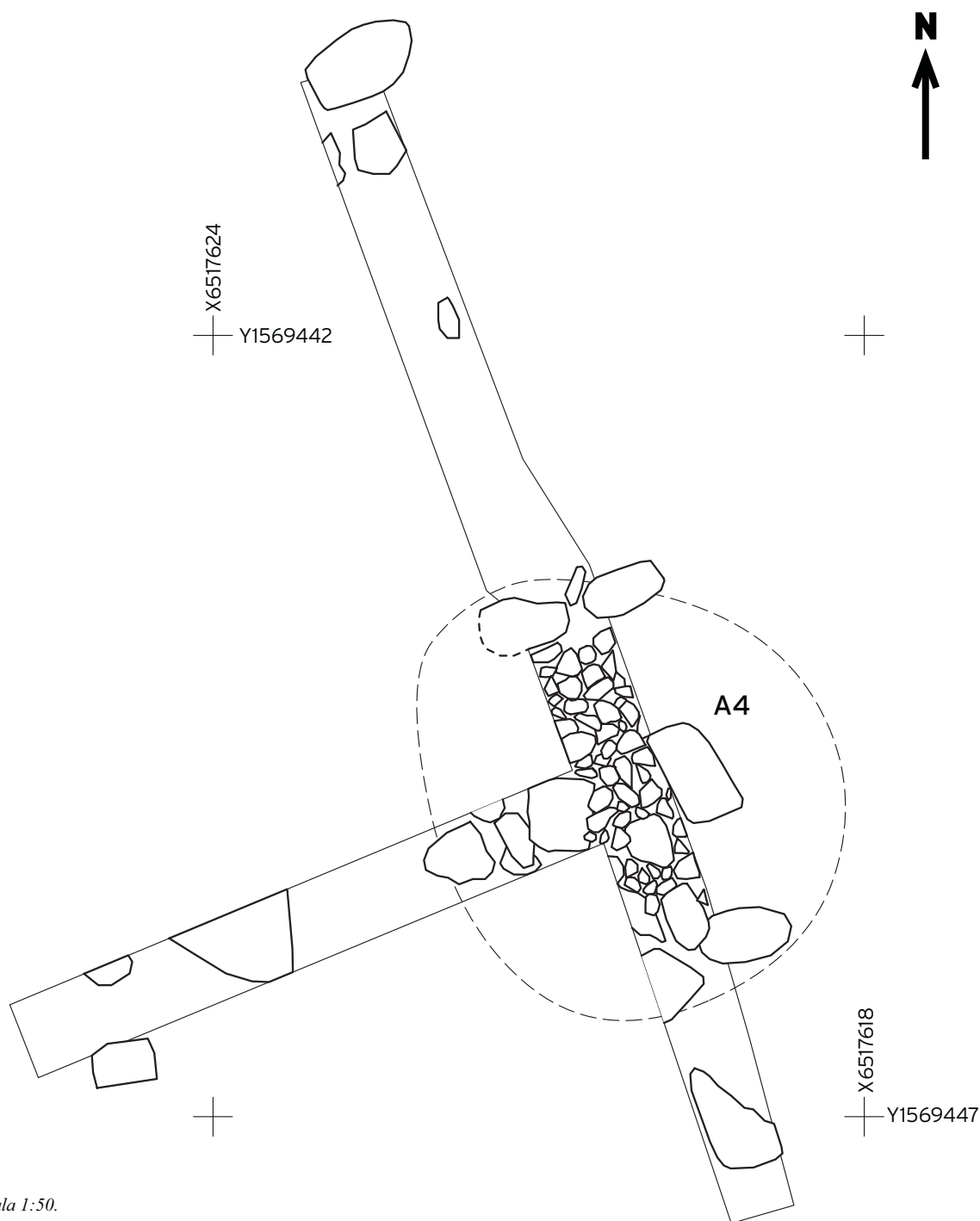
Storlek: 4 x 4 m, 0,10 m hög

Belägenhet: X6517620,685 Y1569445,217 Z27,181

Beskrivning

Anläggningen syntes innan avtorvning som en rund svagt välvd övertorvad förhöjning. Enstaka stenar, i storlek 0,5-0,8 meter, var synliga genom torven. Efter att anläggningen delvis hade torvats av för hand, framkom en tät stenpackning av cirka 0,10-0,20 meter stora

stenar. Stenmaterialet utgjordes till största delen av rundade stenar, men även skarpkantade stenar förekom. Stenpackningen omgavs av en kantkedja av något större rundade stenar, cirka 0,50 meter stora. Skörbrända och skärviga stenar förekom i mindre koncentrationer utanför kantkedjan, söder och väster om stensättningen. Centralt i anläggningen fanns enstaka större rundade stenar i storlek 0,50 meter. Anläggningen vilade på brungul morän.

Skala 1:50.

ANLÄGGNING 5, Stensättning

Storlek: 3 x 3 m, 0,10 m hög

Belägenhet: X6517640,188 Y1569435,572 Z29,155

Beskrivning

Anläggningen syntes innan avtorvning som en svag oregelbunden förhöjning med enstaka större stenar synliga genom torven.

Efter att anläggningen delvis hade torvats av för hand framkom en stenpackning av cirka 0,10-0,30 meter stora rundade stenar. Anläggningen var tydligt avgränsad och ingen tydlig kantkedja kunde iaktas. I sydväst begränsades anläggningen av två cirka 1,0 - 1,5 meter stora stenblock. Anläggningen vilade på brungul morän.

ANLÄGGNING 11, Stensättning

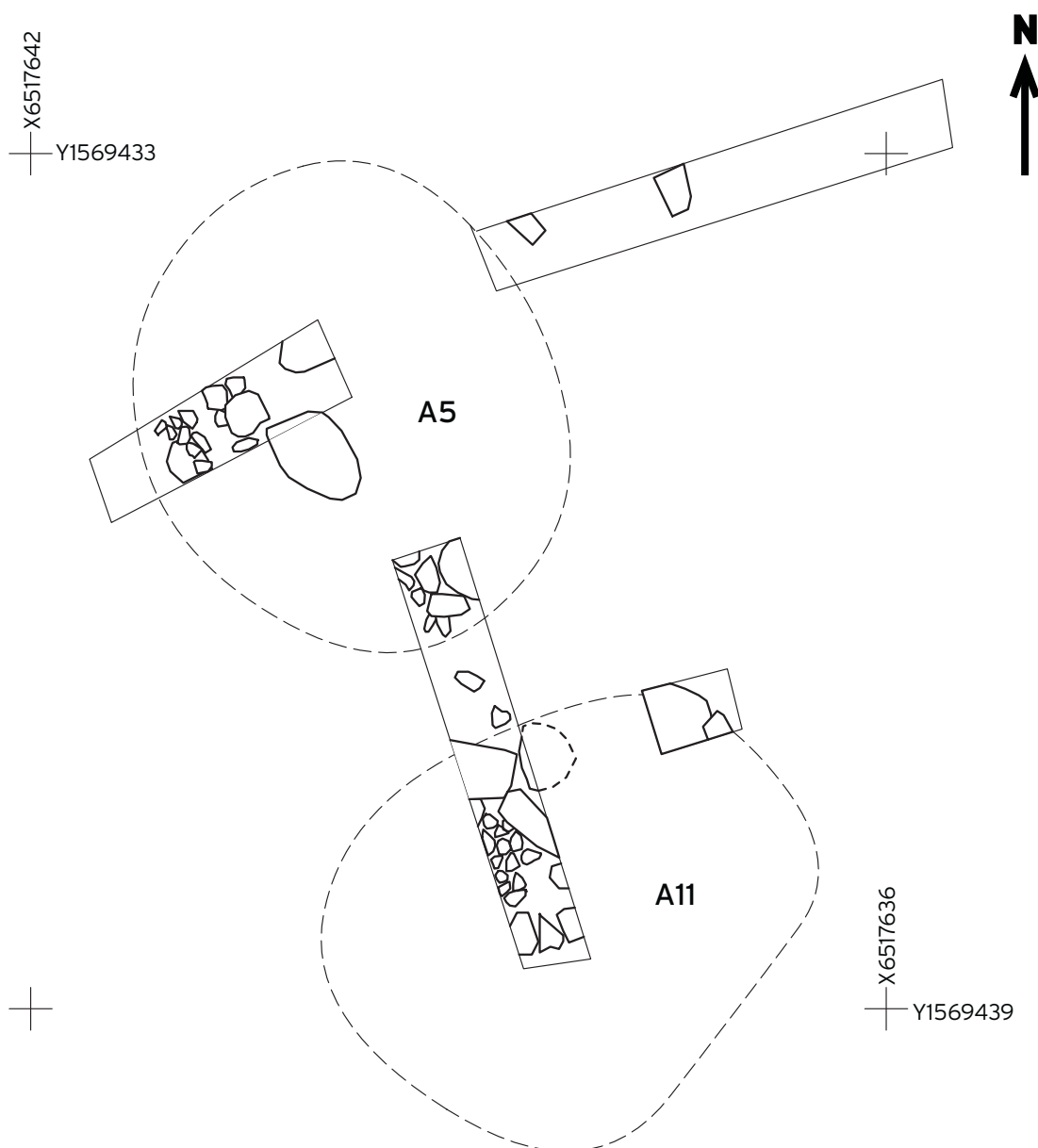
Storlek: 3 x 3 m, 0,10 m hög

Belägenhet: X6517636,281 Y1569436,457 Z28,756

Beskrivning

Anläggningen syntes innan avtorvning som en flack övertorvad rund förhöjning med ett fåtal större stenar synliga i ytan.

Efter att anläggningen delvis hade torvats av för hand framkom en stenpackning. Stenmaterialet var blandat och utgjordes av 0,05-0,10 meter stora stenar. I den norra delen syntes delar av en kantkedja av större rundade stenar i storlek 0,40-0,50 meter. Anläggningen vilade på brungul morän.

Skala 1:50.

ANLÄGGNING 8, Stensättning

Storlek: 4 x 4 m, 0,30 m hög

Belägenhet: X 6517671,793 Y1569428,184 Z31,426

Beskrivning

Anläggningen syntes innan avtorvning som en rundad övertorvad svag förhöjning, med enstaka stenar synliga i ytan.

Efter att anläggningen delvis hade torvats av för hand framkom en väl lagd stenpackning av cirka 0,20 meter stora rundade stenar. I sydväst syntes delar av en kantkedja av större rundade stenar i storlek 0,5 meter. I anslutning till kantkedjan påträffades **A17, en härd** som bedömdes underlagra stensättningen. Utanför härden framkom 0,40 meter stora rundade stenar, vilka kan utgöra delar av en yttre kantkedja. Anläggningen vilade på brungul morän.

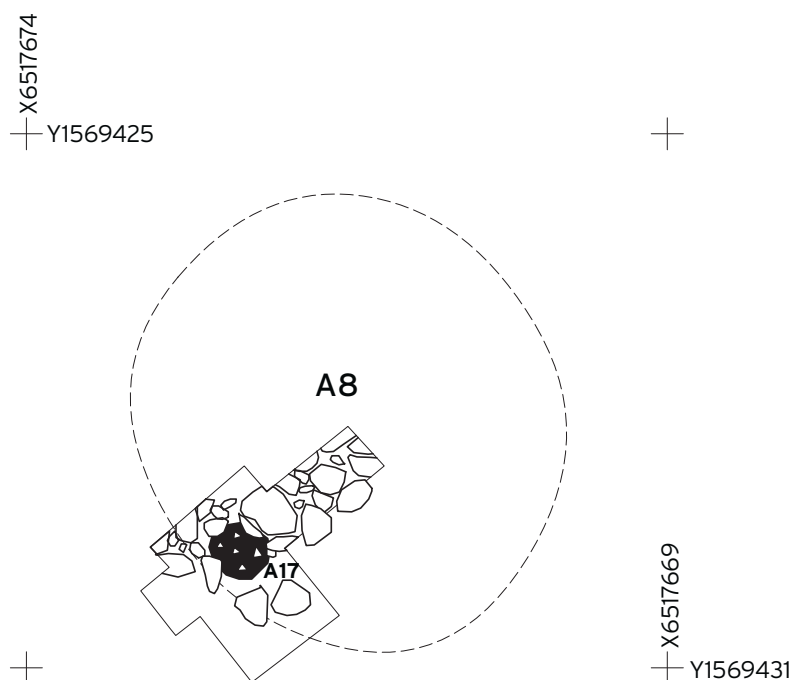
ANLÄGGNING 17, Härd

Storlek: 0,50 x 0,50

Djup: -

Belägenhet: X 6517669,780 Y1569426,500 Z31,060

Anläggningen syntes som en svart sotig mörkfärgning med rikliga mängder skörbränd- och skärvig sten i ytan. Härden undersöktes inte, utan rensades endast fram i plan.

ANLÄGGNING 10, Rest av stensättning

Storlek: 3 x 4 m, 0,40 m hög

Belägenhet: X6517585,608 Y1569455,031 Z24,603

Beskrivning

Anläggningen framkom i schakt 5 och utgjordes av en till stora delar förstörd stensättning. Det som återstod var delar av kankedjan, vilken utgjordes av cirka 0,30-0,50 meter stora rundade stenar. Möjligen kunde rester efter stenpackningen iaktas i den västra delen av schaktet, där det inom ett mindre område fanns spår efter en väl lagd stenpackning av 0,10-0,20 meter stora stenar.

Centralt innanför kantkedjan syntes ett större markfast stenblock i storlek 0,60-0,80 meter, vilket kan ha ingått som en del av gravens konstruktion. Storleken på stensättningen är en uppskattning utifrån den bevarade delen av kantkedjan. Anläggningen vilade på brungul morän.

Fynd: F11 Bränd lera
F12 Bränt ben
F13 Bränd lera
F14 Bränd lera
F15 Del av bryne ?
F16 Brända ben

ANLÄGGNING 16, Kulturlager

Storlek: Okänd utbredning

Djup: 0,08-0,10 m

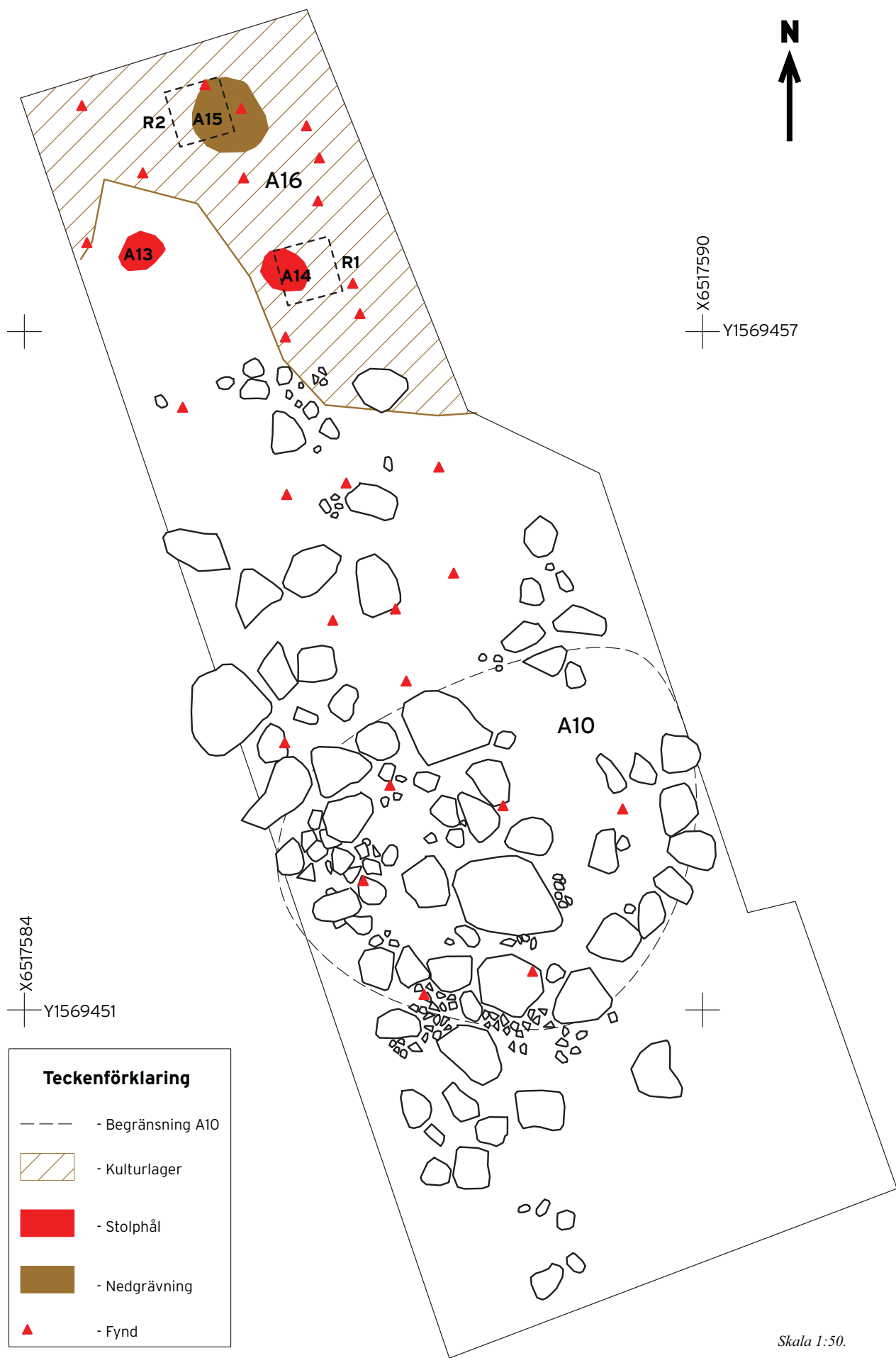
Belägenhet: X6517589,257 Y1569454,653 Z24,752

Beskrivning

Kulturlagret framkom genom sökschaktning (S5) och överlagrade ett stolphål och en nedgrävning (A14 & A15).

Genom rutgrävning (R1 & R2) kunde det konstateras att lagret var mellan 0,08 och 0,10 meter tjockt och utgjordes av mörkt brun humös siltig morän med inslag av kol, sot, bränd lera, och skörbränd sten. Anläggningen vilade på brungul morän.

Fynd: F27 Bränt ben
F28 Bränt ben
F29 Brända ben
F30 Brända ben
F31 Lerklining
F32 Bränt ben
F33 Bränt ben
F34 Bränt ben
F35 Lerklining
F36 Bränd lera
F37 Bränd lera
F38 Brända ben
F39 Bränd lera
F40 Brända ben
F41 Käril (Keramik)

Teckenförklaring

---	- Begränsning A10
	- Kulturlager
	- Stolphål
	- Nedgrävning
	- Fynd

Skala 1:50.

ANLÄGGNING 12, Rest av stensättning

Storlek: 6 x 6 m

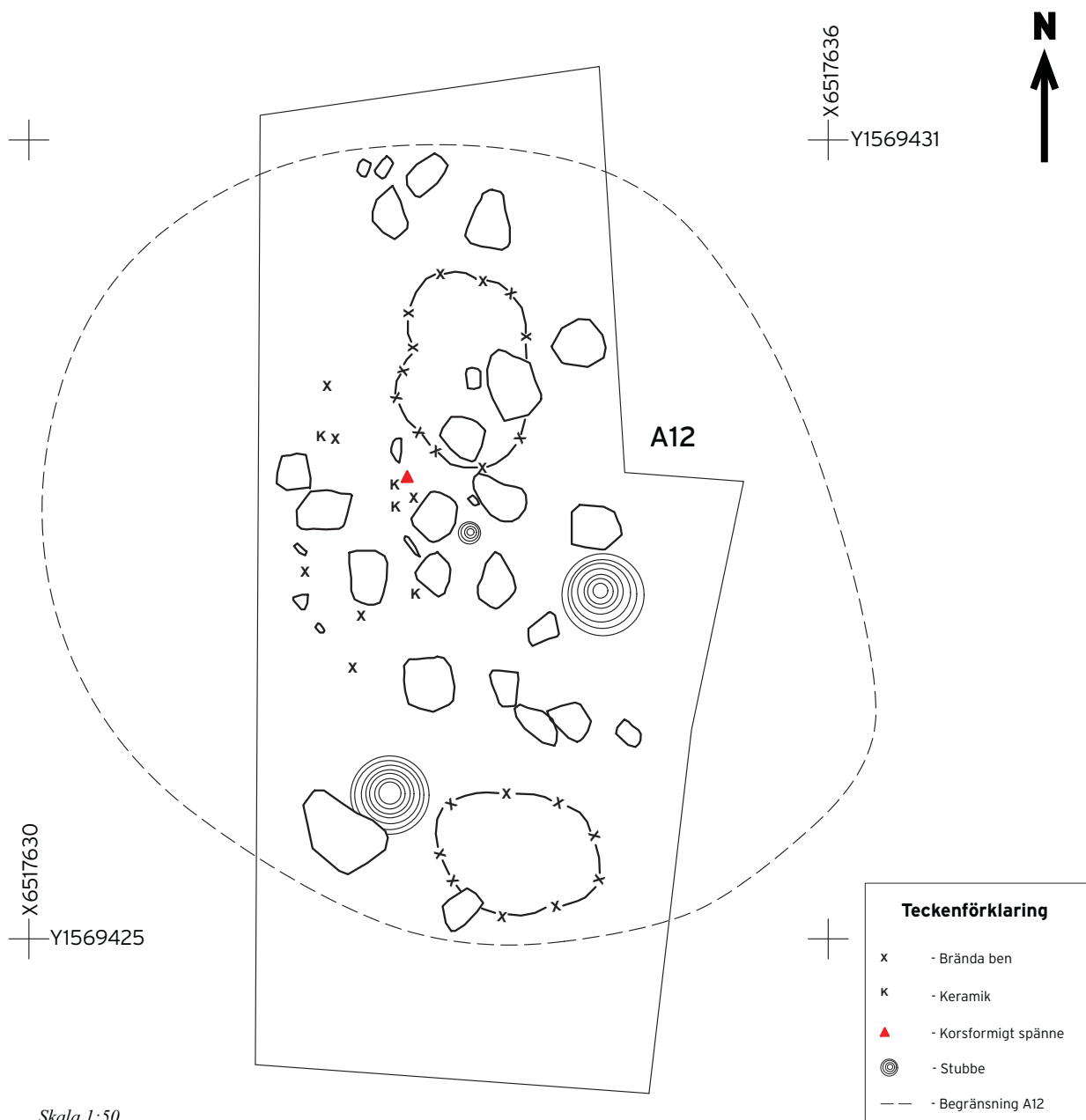
Belägenhet: X6517632,971 Y1569428,36 Z27,738

Beskrivning

Inga spår efter anläggningen syntes ovan mark. Hela gravens överbyggnad var sedan tidigare förstörd och borttagen. Förstörelsen har troligen skett i samband med uttag av grus i den intilliggande grustakten. De återstående delarna av graven påträffades i schakt 3 och utgjordes av glest liggande enstaka stenar. Möjligen kan några av de påträffade stenblocken ha ingått i en kantkedja. Vid rensning av schaktet påträffades *brända ben* och *keramik*. Fyndspridningen samt de kvarvarande resterna efter stenpackningen har utgjort grunden för

en uppskattning av gravens storlek och form. Centralt i anläggningen påträffades en *korsformig fibula*. Anläggningen torde ha varit rund till formen och cirka 6 x 6 meter i storlek. Möjligen kan rester av stensättningen finnas kvar utanför schaktet. Anläggningen vilade på brungul morän.

Fynd: F17 Dräktspännen (Korsformig fibula)
F18 Kär (Keramik)
F19 Kär (Keramik)
F20 Brända ben
F21 Brända ben

Skala 1:50.

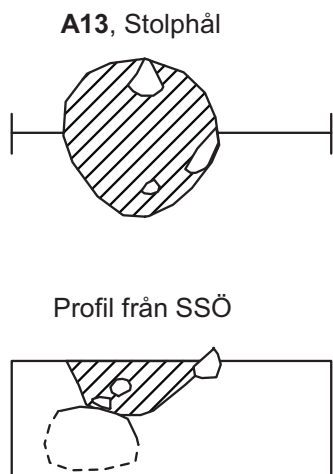
ANLÄGGNING 13, Stolphål

Storlek: 0,40 x 0,40 m

Djup: 0,14 m

Belägenhet: X6517590,713 Y1569452,041 Z24,767

Anläggningen syntes i plan som en rund gråbrun mörkfärgning med enstaka stenar i storlek 0,05-0,10 meter, synliga i ytan. Fyllningen utgjordes av brun siltig morän. I botten en större sten. Anläggningen var nedgrävd i brungul morän.

Skala 1:20

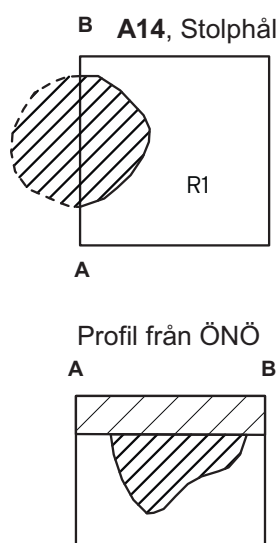
ANLÄGGNING 14, Stolphål

Storlek: 0,35 x 0,35 m

Djup: 0,20 m

Belägenhet: X6517590,546 Y1569453,307 Z24,672

Överlagrades av ett kulturlager (A16) och framkom vid rutgrävning (R1). Anläggningen syntes i plan som en rundad gråbrun mörkfärgning. Fyllningen utgjordes av gråbrun siltig morän. Avgränsningen mot det överlagrande kulturlagret var otydlig. Anläggningen var nedgrävd i vitgul morän.

Skala 1:20

ANLÄGGNING 15, Nedgrävning

Storlek: 0,70 x 0,70 m

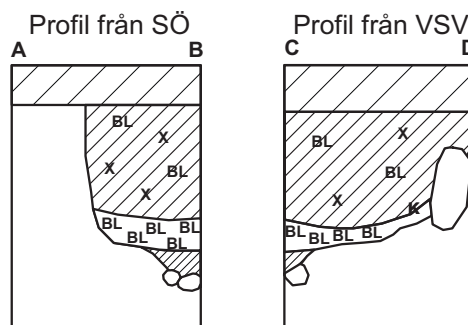
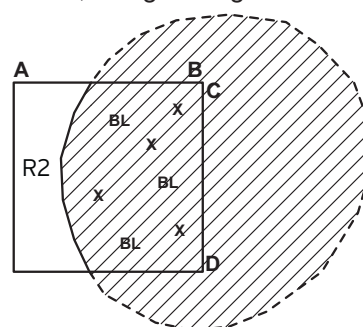
Djup: 0,50 m

Belägenhet: X6517591,917 Y1569452,824 Z24,862

Överlagrades av ett kulturlager (A16) och framkom vid rutgrävning (R2). Anläggningen syntes i plan som en brun rundad mörkfärgning. Rikligt med bränd lera i ytan. Fyllningen utgjordes av brun humös silt med inslag av skörbränd sten samt bränd lera. Under fyllningen fanns en lins av bränd lera och i botten en stenpackning av mindre stenar i storlek 0,05 meter. Anläggningen var nedgrävd i brungul morän.

Fynd: F22 Bränt ben
F23 Bränt ben
F24 Käril (Keramik)
F25 Brända ben
F26 Bränd lera

A15, Nedgrävning

Skala 1:20

3. Fyndregister Helgona 15:1-3

Fnr	Anl	Ruta	Sakord	Antal	Vikt (g)	Material	Övrigt	x	y	z
1	S5		Bränd lera	2	6,16	Bränd lera		6517589,33	1569452,401	24,639
2	S5		Bränd lera	2	3,92	Bränd lera		6517588,559	1569453,321	24,647
3	S5		Lerklining	1	16	Bränd lera	En plan/struken sida	6517588,66	1569453,848	24,699
4	S5		Bränd lera	2	1,9	Bränd lera		6517588,801	1569454,668	24,701
5	S5		Bränt ben	1	0,08	Ben		6517587,863	1569454,798	24,591
6	S5		Bränt ben	1	0,01	Ben		6517587,445	1569453,729	24,597
7	S5		Bränd lera	2	2	Bränd lera		6517587,546	1569454,283	24,62
8	S5		Bränd lera	3	3,64	Bränd lera		6517586,909	1569454,379	24,57
9	S5		Malstenslöpore	1	1025	Bergart		6517586,363	1569453,304	24,6
10	A7		Brända ben	3	0,40	Ben		6517647,500	1569425,460	29,232
11	A10		Bränd lera	1	1,96	Bränd lera		6517585,987	1569454,235	24,501
12	A10		Bränt ben	1	0,01	Ben		6517585,143	1569453,999	24,434
13	A10		Bränd lera	3	2,20	Bränd lera		6517585,806	1569455,235	24,487
14	A10		Bränd lera	1	4,10	Bränd lera		6517585,777	1569456,293	24,473
15	A10		Del av bryne?	1	5,02	Bergart	Slipyta	6517584,341	1569455,496	24,367
16	A10		Brända ben	3	1,90	Ben		6517584,137	1569454,536	24,355
17	A12		Dräktspänne	1	11,54	Brons	Korsformig fibula Folkvandringstid	6517633,272	1569428,001	27,744
18	A12		Kärl	5	31	Keramik	Bukbitar	6517633,769	1569427,399	27,676
19	A12		Kärl	2	28,16	Keramik	En bukbit & en mynningsbit	6517634,161	1569427,379	27,716
20	A12		Brända ben	8	2,82	Ben		6517634,902	1569428,254	27,807
21	A12		Brända ben	6	1,68	Ben		6517630,638	1569428,726	27,023
22	A15	R2	Bränt ben	1	0,01	Ben		6517592,184	1569452,599	24,958
23	A15	R2	Brända ben	2	0,42	Ben		6517591,972	1569452,919	24,926
24	A15		Kärl	7	60,14	Keramik	Två mynningbitar & fem bukbitar	6517591,917	1569452,824	24,862
25	A15		Brända ben	15	4,06	Ben		6517591,917	1569452,824	24,862
26	A15		Bränd lera	50	118,62	Bränd lera		6517591,917	1569452,824	24,862
27	A16		Bränt ben	1	0,08	Ben		6517591,998	1569451,509	24,956

Fnr	Anl	Ruta	Sakord	Antal	Vikt (g)	Material	Övrigt	x	y	z
28	A16		Bränt ben	1	0,36	Ben		6517591,819	1569453,496	24,908
29	A16		Brända ben	2	0,42	Ben		6517591,536	1569453,61	24,88
30	A16		Brända ben	2	0,38	Ben		6517591,359	1569452,941	24,846
31	A16		Lerklining	1	88,22	Bränd lera	Pinnavtryck	6517591,403	1569452,048	24,849
32	A16		Bränt ben	1	0,01	Ben		6517590,786	1569451,554	24,785
33	A16		Bränt ben	1	0,20	Ben		6517591,155	1569453,597	24,831
34	A16		Bränt ben	1	0,01	Ben		6517590,427	1569453,906	24,777
35	A16		Lerklining	1	9,82	Bränd lera	En plan/struken sida	6517590,158	1569453,969	24,766
36	A16		Bränd lera	4	12,54	Bränd lera		6517589,952	1569453,31	24,732
37	A16	R2	Bränd lera	23	58,04	Bränd lera		6517591,943	1569452,549	24,874
38	A16	R2	Brända ben	5	0,70	Ben		6517591,943	1569452,549	24,874
39	A16	R1	Bränd lera	32	28,28	Bränd lera		6517590,535	1569453,509	24,727
40	A16	R1	Brända ben	6	1,28	Ben		6517590,535	1569453,509	24,727
41	A16	R1	Kärl	6	10,28	Keramik	Bukbitar. Spjälkade.	6517590,535	1569453,509	24,727
42	A16		Lerklining	9	104,30	Bränd lera	Pinnavtryck.	6517591,030	1569453,060	24,795

4. Schaktbeskrivningar Helgona 15:1-3

Schakt	Storlek (m)	Djup (m)	Anl	Terräng/lagerföljd
S1	8,5 x 2-4	0,35	-	Skogsmark: 0,20 m vegetationsskikt, därefter brungul stenig morän. Enstaka spridda stenblock, 0,60 - 1 meter stora. Stenarna bildade inga urskiljbara strukturer/konstruktioner.
S2	5 x 2,5-3	0,20	A7	Skogsmark: 0,10 m vegetationsskikt, därefter brungul stenig morän. Kanten på stensättningen, A7, syntes i schaktets västra del i form av vällagda större stenar i storlek 0,60-1 meter.
S3	7,5 x 3	0,30	A12	Skogsmark: 0,15 m vegetationsskikt, därefter framkom rester av en stensättning i form av glest liggande enstaka stenar, samt fynd av brända ben, keramik och ett dräktspänne i brons. Jordmånen utgjordes av brungul morän.
S4	7 x 5	0,20	A9	Ängsmark: 0,10 m vegetationsskikt, därefter brungul morän. En del av en vällagd kantkedja av cirka 0,40-0,50 stora rundade stenar framkom i den norra delen av schaktet.
S5	12 x 3-3,5	0,20	A10, A13-16	Skogsmark/Ängsmark: 0,10 m vegetationsskikt, därefter brungul grusig silt. Rester av en stenpackning och en möjlig kantkedja av rundade stenar i storlek 0,30-0,50 meter (A10). I schaktet påträffades spridda brända ben, bränd lera, keramik och en malstenslöpare. Skärvig och skörbränd sten förekom ställvis i schaktet.
S6	48 x 1,5	0,30	-	Åkermark: 0,25 m vegetationsskikt, därefter ljust grå lera.
S7	10 x 1,5	0,30	-	Åkermark: 0,25 m vegetationsskikt, därefter ljust grå lera.
S8	14,5 x 1,5	0,30	-	Åkermark: 0,25 m vegetationsskikt, därefter ljust grå lera.
S9	15,5 x 1,5	0,30	-	Åkermark: 0,25 m vegetationsskikt, därefter ljust grå lera.
S10	13 x 1,5	0,30	-	Åkermark: 0,25 m vegetationsskikt, därefter ljust grå lera.
S11	11 x 3,5	0,30	-	Ängsmark: 0,25 m vegetationsskikt, därefter utfyllnadsmassor från tidigare vägarbeten och utbyggnad av cykelbana.
S12	12-14 x 1,5	0,30	-	Skogsmark/Ängsmark: 0,25 m vegetationsskikt, därefter grågul grusig silt. I schaktet finns två stensamlingar av rundat stenmaterial i storlek 0,30-0,50 meter. Stensamlingarna ligger i kanten av en stenröjd yta, vilket talar för att de ska ses som samlingar av röjningssten.

5. Schaktbeskrivningar Helgona 16:1

Schakt	Storlek (m)	Djup (m)	Anl	Terräng/lagerföljd
S1	26 x 1,5	0,25	-	Ej brukad åker: 0,20 m vegetationsskikt, därefter gulgrå silt med inblandning av grovt grus.
S2	18 x 3	0,30	-	Ej brukad åker: 0,25 m vegetationsskikt, därefter gulgrå silt omväxlande med grå lera.
S3	13 x 1,5	0,25	-	Ej brukad åker: 0,20 m vegetationsskikt, därefter gulgrå lerig silt. Rensfynd i form yngre rödgods.
S4	16 x 1,5	0,25	-	Ej brukad åker: 0,20 m vegetationsskikt, därefter gulgrå lerig silt. Enstaka tegelflisor i ploggången.
S5	22 x 1,5	0,25	-	Ej brukad åker: 0,20 m vegetationsskikt, därefter gulgrå silt. Ett täckdike syntes i schaktet.
S6	20 x 1,5	0,25	-	Ej brukad åker: 0,20 m vegetationsskikt, därefter gulgrå lerig silt.
S7	10 x 1,5	0,20	-	Impediment: 0,15 meter vegetationsskikt, därefter grågul silt.